

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҚОСЫМША БІЛІМ БЕРУ
ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК ОРТАЛЫҒЫ**

**Қосымша білім беру жағдайында білім
алушылардың әлеуметтік-тұлғалық
құзыреттіліктерін қалыптастыру**

Әдістемелік нұсқаулар

Астана - 2012

Қосымша білім беру жағдайында білім алушылардың әлеуметтік-тұлғалық құзыреттіліктерін қалыптастыру (әдістемелік нұсқаулар) – РМҚК «Республикалық қосымша білім беру оқу-әдістемелік орталығы» – Астана, 2012., - 44 б.

Әдістемелік нұсқаулықта қосымша білім беру жағдайында білім алушылардың әлеуметтік-тұлғалық құзыреттіліктерін қалыптастыру туралы мәліметтер қамтылған.

Әдістемелік нұсқаулық қосымша білім беру ұйымдарының педагогтеріне, әдіскерлеріне, психологтарға, ұйымдастырушы-педагогтерге, тәлімгерлер мен мұғалімдерге арналған.

Рецензенттер:

Мовкебаева З.А. педагогика ғылымдарының докторы, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университет профессоры м.а.

Еркінбекова М.А. психология ғылымдарының кандидаты, Қайнар Университетінің доценті

*Республикалық қосымша білім беру оқу-әдістемелік орталығының
Әдістемелік кеңесі ұсынған*

© Республикалық қосымша білім беру
оқу-әдістемелік орталығы, 2012

Мазмұны

Алғы сөз	4
1. Қосымша білім беру жағдайында құзыреттіліктің теориялық дәйектемесі	7
1.1 «Құзыр» және «әлеуметтік-тұлғалық құзырлар» ұғымдар мінездемесінің мәні	7
1.2 Қосымша білім беру жағдайында білім алушылардың құзыреттіліктерін дамыту құралы	11
1.3 Кәсіптік білім беру аясында негізгі және қосымша білімнің өзара әрекеттесуін кеңейту	18
2. Қазіргі білім беру жағдайындағы қосымша білім мазмұны	20
2.1 Жалпы білім беретін және мектептен тыс ұйымдар жағдайында балаларға қосымша білім берудің маңызы мен ерекшеліктері	20
2.2 Балаларға қосымша білім беру ұйымдарының құрылымдық-ұйымдастыру түрін жүзеге асыру	34
2.3 Жалпы білім беру ұйымдарында балаларға қосымша білім беру жүйесін дамыту жағдайы	37
Қорытынды	42
Қолданылған әдебиеттер	43

АЛҒЫ СӨЗ

Қосымша білім қолданыстағы білім жүйесі шеңберінде жалпы білім беруді кеңейтуге (оны тереңдетуге, жетілдіруге) адам баласына жол ашумен қатар өз өмірінің мағынасын іздестіруге құқық береді.

Үкіметтің білімді жаңғырту стратегиясы жаңашаланған білім мазмұнының негізінде «түйінді құзыреттіліктер» болатынын болжайды. Құзыреттіліктер мектептегі оқу үдерісінде ғана емес, жанұяның, құрдастарының, жұмыстың, қосымша білім әсерінен де қалыптасады.

2015 жылы мемлекеттік жалпы білім беру стандарты дербес өздігінен даму, коммуникативтік дағды, ақпарат пен технологияларды басқара алу, мәселені шешу білімдерін, кәсіпкерлікті және креативтілікті қалыптастыратын дербестікті қамтамасыз ететін нәтижелерге бағытталады.

Жалпы мақсат жалпы орта білімнің мақсаты арқылы нақтыланады. Орта білімнің мақсаты білім алушының білім алуға қабілеттерін, оқу барысында және кез келген өмірлік жағдайда алған білімді шығармашылықпен қолдануға, түйінді және пәндік құзыреттілік арқылы өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі басқаруға дайындығын қамтамасыз ету болып табылады.

Базалық құзыреттіліктер тұлғаның қырларын мінездейді, білім алушылармен бірге қоғамда өз өмірін тұрғызуға, әлемнің бір бөлігі ретінде өзін ұғынуға мүмкіндік туғызады. Олар әрбір адамның тіршілік әрекетінің өміріндегі бағдары ретінде қалыптасады, сонымен бірге орта білімнің рөлін күшейтуге негізделеді.

Басты құзырлар құндылықтар мен мотивтерді қалыптастыру үшін алғышарттарды құрастырады, сонымен бірге адамның тіршілік әрекетінің әлеуметтік және жүріс-тұрыс нормаларының дамытуға; әрбір білім беретін сала бойынша күтілетін нәтижелерді анықтаудың негізі болады. [3]

Жалпы орта білім бітірушісінің құзыреттіліктері оның білім жетістіктерінің индикаторы болып табылады. Осыған байланысты мемлекет бітірушісінің бойындағы дайындық деңгейін (тұлға сапасын) анықтайтын төмендегі **басты құзыреттіліктерді** көрсетеді:

- басқарушылық – мәселені шешу қабілеті, өз іс-әрекетінің нәтижесін жоспарлау және жетістіктерге жету үшін алгоритм құру, басқа адамдардың көздеген мақсатымен өз ісінің мақсатын салыстыру; өз іс-әрекетінің нәтижелерін бағалау және жауапты шешімдерді қабылдау;

- ақпараттық – өмір бойы оқу қабілеті, өз бетімен білім алу және меңгеру, жаңа тапсырмаларды орындауда біліміндегі олқылықтарды табу, ақпараттық ізденіс жасау, кез келген ақпарат тасымалдау көздерінен ақпаратты ағыту. Өз іс-әрекетін жоспарлауда және өз іс-

әрекетін іске асыруда ақпаратты қолдану, мағынасы түсінікті ақпараттың негізінде ұғынықты шешім қабылдау;

- коммуникативтік – коммуникацияға қабілеттілігі, қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде коммуникативті қамтамасыз ету, диалог (полилог) құрғанда қажет ақпаратты алу, өз көзқарасын ұсыну және өркениетті түрде оны қорғау, басқа адамдардың құндылықтарының әртүрлі ұстанымдарын (діни, этникалық, кәсіптік, тұлғалық т.б.) сыйлау, мойындау;

- технологиялық – технологияларды қолдану қабілеттілігі, оның ішінде ғылыми, ақпараттық-коммуникациялық, сандық технологиясын жоғары қолданушының деңгейінде қолдана алу;

- әлеуметтік – әлеуметтік қарым-қатынасқа түсу қабілеті, әлеуметтік топтағы және басқа адамдардың қызығушылықтарына сәйкес өз алдына қойған мақсатын салыстыруға дайындық, өз уақытында қоғамның қазіргі құрылымын түсіну және рухани-адамгершілік құндылықтар және әлеуметтік бағдарлардың негізінде өздігінен әрекет ету қабілеті, дүниежүзілік бірлестіктің бір мүшесі екенін сезіну, коммуникабельді болу, әртүрлі әлеуметтік топтармен қатынас құру, әртүрлі салада бірлесе жұмыс істеуге, әртүрлі ахуалдардан, кез келген даулы жағдаяттардан шығу немесе оны тоқтатуға икемді болу;

- азаматтық – саяси және азаматтық жауапкершілікке дайындық, өзі үшін, өзінің жанұясы мен Отаны үшін қазақстандық сезімдер мен мәдени құндылықтардың негізінде жауапкершілікті қалыптастыру;

- тұлғалық - себепке қабілеттілігі, өзін жетілдіруге, өз тағдырын өзі шешуге, өз дегенін іске асыруға, салауатты өмір салтының нормаларын сақтауға, өмір сүру, мамандықты таңдаудағы жауапкершілікке, өз бетімен адамгершіліктік, парасат, мәдени деңгейдің дамуымен шұғылдана білуі.

Үкімет стратегиясының білімнің жаңашаландыруындағы басты міндеті жаңа сапаның табысы - қазіргі жылдам құбылмалы әлеуметтік-экономикалық жағдайында тұлғаның талаптарына жауап беретін сападан тұрады. Бұл талаптар орта мектеп бітірушісінің ақпараттық қоғам жағдайында өзін жүзеге асыруға мүмкіндік беретін құзыреттіліктердің, әмбебап жүйенің жетістіктеріне негізделінеді. [5]

Ақпараттық қоғамда мәдени және әлеуметтік-экономикалық құндылықтар жүйесін өзгертетін жағдайы өзгереді.

Сәйкесінше жоғарғы құндылыққа – адамға, өз шығармашылық потенциалын табиғатпен, қоғаммен бірге іске асыруды бағдарлайтын білім жүйесінің идеологиясы өзгереді. Осыған байланысты білім саласында субъектік жолды, әрбір бала шеңберінде мектеп және мектептен тыс өмірін өзі таңдау және құрастыру белсенділігін жүзеге асыру керек. Сонымен бірге педагогтердің рөлдері де айтарлықтай

өзгереді. Педагог әрбір баланың зияткерлік және тұлғалық дамуын, траекториясын жобалауға, оның құзыреттіліктерін дамытуға өту керек.

Қосымша білім берудің қазіргі жағдайдағы басты міндеті білім алушының дайындық үдерісінде қабілетімен және қоғамның талабымен, оның қызығушылығына сәйкес тұлғалықты дамыту. Сол себепті қосымша білім беру жалпы білім берумен қатар, тұлғаның жан-жақты дамуына қажетті және маңызды факторы болып табылады. Бәсекеге қабілетті болу үшін аудандық еңбек сұранысына ие болған мамандықты игеру ғана маңызды емес, сонымен бірге біліктіліктің нақты деңгейіне жету, кәсіби қызметтің мәдениетін меңгеру де маңызды.

Адамдардың көбісі өз кәсіби мәселелерін, тіршілік қиындықтарын ұғынбайды, мәселенің бар болуын теріске шығарады; бұл оны тиімді тәсілмен шешуге кедергі келтіреді.

Сондықтан қосымша білім беру үдерісіндегі әрбір білім алушының құзыреттілік деңгейін дамытуды зерттеу керек, соның ішінде әлеуметтік-тұлғалық құзыреттілік, пәндік құзыреттіліктің компонентін қалыптастыру да бар. [2]

Тұлғаның әлеуметтік құзыреттілік сұрақтары – бұл тек қана теория емес, бірақ қоғамның талаптарын құру шешіміне байланысты жеке фактордың алға қарай жылжуын бірінші орынға қоятын тәжірибелік мәселе де емес.

Бұл мекеменің білім беретін оқу үдерісінде құзыреттілікті қалыптастыру мәселесінің өзектілігін ескертеді.

Алға қойылған мақсаттың жетістігі, егер білім алушының құзыреттілігі тек мектепте ғана қалыптасып қоймайтын айғағы ескерілсе: білім алушының нақты жаңа даму векторын балалардың қосымша білім беру жүйесі қамтамасыз етуі мүмкін.

Әдістемелік нұсқаулықта қосымша білім беру жағдайында құзыреттіліктің теориялық мағынасы айқындалады, «Құзыр» және «әлеуметтік-тұлғалық құзырлар», сондай-ақ ғалымдардың және педагогтердің балаларға қосымша білім беру жағдайында негізгі құзыреттіліктердің қалыптасуы туралы ғылыми еңбектеріне шолу жасалынды.

Әдістемелік нұсқаулықта қосымша білім беру тұрғысынан білім алушының құзыреттіліктерін дамытудағы рөлі ашылады, сонымен бірге танымдық және пәндік қызметтегі әртүрлі жас шамасындағы білім алушылардың құзыреттіліктерін қалыптастыру, әлеуметтік-мәдениетті, азаматтық және ақпараттық-коммуникативті саласы мен құзыреттілік бойынша мәліметтер көрсетілген.

1. Қосымша білім беру жағдайында құзыреттіліктің теориялық дәйектемесі

1.2 «Құзыр» және «әлеуметтік-тұлғалық құзырлар» ұғымдар мінездемесінің мәні

«Құзыреттілік» сөзі Websterдың сөздігіне сәйкес, сауаттылықтың синонимі 1569 жылы пайда болды. Бұл ұғымның интерпретациясы уақыт өткенде өзгерді.

XX ғасырдың екінші жартысында функционалдық сауаттылық ұғымы сауаттылық дағдыға байланысты қолданыла бастады. 1980-1990 жылдары сауаттылықтың анықтамасы жаңа технологиялар мен ақпарат құралдарының әсерінен, жаһандану сияқты кеңінен қалыптаса бастады.

2002 жылы БҰҰ Бас Ассамблеясымен, «адам құқығының негізін қалайтын» және «өмірлік дағдыларын» алу үшін ең маңызды мәні болатын «Он жылдық» сауаттылық туралы шешімі қабылданды.

XXI ғасырда сауаттылық деп – қоғамдық білімнің пайда болуы оқытудың мақсатын нақтылауға әкелген үлкен мақсатты түсіне бастады.

Білімнің мақсаттары «құзыр» және «құзыреттілік» жаңа түсініктерді өзектендірді.

«Құзыреттілік», «құзыр» мағыналары педагогикалық терминдер қатарына кірді, қоғамның әлеуметтік тапсырысының нәтижелі білімін құрастырды. [1]

Қазақстандық білім беру жүйесі дүниежүзіндегі дамудың әсерінен, білімнің стратегиялық мақсатының жаңаша көзқарасына, өскелең ұрпақты әлеуметтік-экономикалық өмірлік жағдаяттарының өзгеруінен жаңартылады.

Қазіргі қоғамның маңызды міндеті бәсекеге қабілетті жаңа буынды тәрбиелеу. Осыған байланысты тәрбие, білім беру үдерісі адамды тек тұлғалық дамуының құралы ретінде ғана емес, қоғамның мүшесі ретінде де қарайды. Әлемдік білім үдерісінің жаһандануы, әлеуметтік жауаптылықты еркін таңдау және іске асыру қабілеті бар тұлғаның қажеттілігін өзектейді.

Білім саласындағы құзыреттілік – бұл қоғамның талабына сәйкес білімді жүзеге асыруға деген талпыныс. Қосымша білім беру жүйесіне білім саласындағы құзыреттілікті енгізгеннен бері мамандарды дайындаудағы сапаның өзгеру мүмкіндігін байланыстырады. Педагогикалық білім берудің білім сапасымен шектелмей, оның қорытындысын бағалау қазіргі кезде өзектілікті талап етеді. Құзыреттіліктің негізі – жеке жетістіктері мен қажеттіліктерін сезіну,

адамның қоршаған ортамен бірге қарым-қатынасының өнімді және тиімді қабілеті түсіну. [9]

Тұлғаның кәсіби үдерісін көп жағдайда оның біліктілігімен, кәсіптік құзыреттілігімен байланыстыра қарастырады. Білім саласындағы құзыреттілік соңғы жылдары әйгілі бола бастады. Е.В.Бондаревская оның желілік теорияға қатысуын тоқтатып, соңғы кезде қоғамның мүшесіне, білім саласының концепциялық негізінің рөліне айналғанын атап өткен.

Іскерлік-құзыреттілік тәсілі білім алушылардың ақпараттылықтарын бірінші орынға қоймайды, оның танымындағы мәселелерді шешу; жаңа технологияларды меңгеру; адамдардың қарым-қатынасын, өз істерін бағалауды, өмірлік жағдаяттарға рефлексия жасау, өзін ұйымдастыру, өмірлік таңдауларын, жағдаяттарды шешу қабілеттерін көздейді. [3]

Құзырлық және құзыреттілік білім нәтижесі сапаның бағалық бірлігі негізінде қаралады. Кәсіптік қызметтің әртүрлі саладағы күрделі құрылымымен және зерттеушілердің әртүрлі теориялық айырмашылықтарына байланысты психологиялық-педагогикалық әдебиеттерінде бұл түсініктер бір қалыпты қаралмаған.

Сонымен, құзыреттілік субъектінің қоғамдық-тәжірибесін ұйымдастыру ретінде қарастырылады (Ю.Н. Емельянов); адамның құзыреттіліктерінде білінетін ішкі, потенциалдық, психологиялық жаңадан пайда болуы (И.А. Зимняя). Э.Ф.Зеер құзыреттіліктердің астында «теориялық мазмұнын және эмпириялық білімдердің мазмұнды жинақтау, көрсетілген ұғымдардың түрлері, әдіс-тәсілдері, жағдайлары», құзырлардың астында- «кәсіби қызметтің өнімдерін қамтамасыз ететін жинақталған іс-әрекет түрлері,» деп түсінеді. [4,6]

А.В.Хуторскийдің түсінігі бойынша құзырлық тұрғысынан құзыреттіліктің қалыптасуы «тұлғаның қабілеттер жиынының бір-бірімен байланысы (білім, білік, дағды, әдістердің қызметтері)», қажетті пәндік шеңбер мен үдерістердің ара қатынасы, өнімнің қызметі сапасына сай болуы керек.

Құзырдың тұрғысынан құзыреттілік мазмұнын мынадай формуламен көрсетуге болады:

Құзыреттілік = міндет+білік+дағды+қызметтің тәжірибесі.

Білім беру саласындағы құзыреттілік – бұл білім беру үдерісіндегі білім, қабілет, тұлғаның кәсіптік сапасы мен әлеуметтік маңыздылығын байланыстыру.

Құзыреттіліктің әсер ету белгілері жиі «бейімделгіштік», «табыс», «жетістік», «түсіну», «нәтижелілік», «иелік», «сапа» және «сан» секілді тиімді сөздер арқылы суреттеледі. Құзыреттілік, құзыр ұғымдары төмендегідей түсіндіріледі:

- білім қызметіндегі (жүйе) жиынтық;

- жеке келбеті, тұлғалық қасиеті және сапасы;
- қызметке дайындығын көрсету;
- қойылған міндеттерді шешуге бағытталған қабілеттіліктің қажеттілігі;
- білімнің интеграцияланған бүтіндігі, кәсіптік қызметін қамтамасыз ететін қабілеті мен дағдылары, адамның тәжірибе жүзінде өзінің құзыреттілігін жүзеге асыру, мотивациялық қабілеті;
- іскерлік білімдер, оқу, дағдылар, тәжірибе (адаммен меңгерілген біртұтас жеке әсерлер, әдістер және міндеттердің шешімін қабылдауы) сонымен бірге тұлғаның мотивациялық және әсерленушілік-ерік шеңбері;
- олардың тәжірибеде талпыныс пен қабілетін (дайындық) көрсетуі өзінің потенциалын (білім, білік, тәжірибе, жеке қабілеттері және т.б) іске асыру кәсіби және әлеуметтік салада табысты шығармашылық қызметі үшін (өнімді),оның әлеуметтік маңыздылығы және өзінің қызметіндегі нәтиже үшін жауапкершілік, оны тұрақты жетілдіру қажет және т.б.

Білімнің құзыреттілігі туралы Қазақстанда тұңғыш рет 2004 жылғы 11 қазандағы 2005-2010 жылдарында білімді дамытуды Мемлекеттік бағдарламада мәлімделген.

Қазақ академиясының ғалымдарының тобы М.Джадрина, Н.Н.Нұрмұхаметов, С.Мұқанова, С.Клыкова, Р.А.Сулейменова және тағы басқалары - білімдегі құзыреттілік негізде келесі анықтамаларды ұсынды:

базалық құзырлар – білім алушылардың ересек өмірдегі рөліне дайындық, азаматтық құрылымдағы рөлді ойнауға дайындық, білімді жалғастыруда өмір бойы білім алуға дайындық;

құзырдың негізі – мәселе ахуалының шешімі үшін өзінің потенциалдық мүмкіндіктерін (оқу, тіршілік) мобилизациясына қабілеттілігі; нақты контексттегі мақсатқа жету үшін өмірлік тәжірибесін, алған білімдерін, біліктілігін және дағдыларын интегралдау қабілеті.

Д.Кулибаева, К.К.Жампейісова, У.Б.Жексенбаева, К.Ж.Аганин тағы басқа ғалымдар білімдегі құзыреттіліктерді дамыту, сонымен бірге білім алушының білімдеріндегі жүйе сапасын көтеру тиімділіктерін қараған.[1]

Әлеуметтік-тұлғалық құзырлар - бұл адамның басқа адамдарға тұлға ретінде қарым-қатынасы, топпен және қоғаммен өзіне қатысты құзырлардың жиынтығы. Ол тұлғалық қабілеттермен өрнектеледі.

1. Дербес (тұлғалық), бұл психикалық және физикалық денсаулықты сақтау дайындықты қарайды, өз біліктілігін арттыру, өзін-өзі тану, өздігінен даму қажеттілігі. Оның құрамына: өзіндік жұмысқа

дайындық, өз уақытын басқару, қызметін жоспарлап ұйымдастыру; тұрақты өздігінен даму, жеке стратегиялық және кәсіби дамыту мен оқыту қабілетін құру.

2. Коммуникативтік, ауызша және жазбаша қарым-қатынаста әртүрлі тілдерді меңгеру, соның ішінде Интернет желісі арқылы басқа қоғам мүшелерімен өзара әрекеттесуге дайындық. Оның құрамында: кәсіби қарым-қатынастың тәсілін меңгеру; тұлғааралық қатынастарды орнату, топпен бірге жұмыс жүргізу, даулы жағдайларды құрастырушылықты шешу жолдарын оң көзқараспен қарау.

3. Ақпараттық, мультимедиа технологияларын меңгеру, ақпараттық қолдану мүмкіндіктерін түсіну, БАҚ-пен туындалатын мәліметке сыншылдық көрсету. Оның құрамында: мәліметті өз бетімен жинау, сақтау, талдау, өңдеу (қорытынды жасау, болжау жасау, әр түрлі мәліметтердің синтезі арқылы жаңа білім алу) және ақпаратты жеткізу; дербес компьютердің программалық қамтамасыз етуі және кеңсе техникасын еркін қолдана білу.

Бұл құзырлардың құрылымына білім алушылық, ұйымдастырушылық, дербестік, жауапкершілік, өзін-өзі бақылау және жоспарлау, тұлғаның қажеттілігі, адамгершілік, ортақ мәдениет құндылығындағы парыз, сенімділік, сезімталдық, шыдамдылық, толеранттылық кіреді.

Әлеуметтік-тұлғалық құзырлар «Мен-Біз» және «Мен-Мен» салаларына жатады. Балалық шақтың мерзіміндегі әлеуметтік-тұлғалық құзыреттілік – бұл тұлғаның интегративті мінездемесі, білім, білік және дағды жүйесін көрсетеді, әлеуметтік кеңістіктегі өз мінез-құлқын моделдеу және бағдарлау қажеттілігі, айналамыздағы шындықты дұрыс қабылдау; әлеуметтік жағдаятты есепке ала отырып айналадағы адамдармен қарым-қатынасты орнату жүйесін құру. [8]

Құзыреттіліктерді қалыптастыру тәжірибелік және зерттеушілік міндетін шешетін үдерістерде, оқытушымен бірлесе немесе оның басқаруымен алынған және жаңа үдерістерде іске асады. Білім алушылардың әлеуметтік-тұлғалық құзырларының дамуы арнайы ұйымдастыру-педагогикалық жағдайында табыстырақ болады.

Келесі технологияларды қолдануды ұсынамыз:

1. Дамыту технологиясы және оқыту әдістері, тұлғаның кәсіптік дамуына бағытталады, тәжірибе жинақтауы; білім беру үдерісінде алған білім, білік, дағдыларын белсендіру және біріктіру.

2. Дербес, коммуникативтік құзырларын құрастыру және дамытуда жүйке диагностика және тренингтің қолдану әдістерінде үлкен ықпал болады. Жүйке диагностика өздігінен таныстыру үдерісіне жағдай жасайды: тұлға сипатының құрылымы, мінез-құлқы, өзіндік қатынасы, өздігінен бағалау ерекшеліктерін зерттеуі, кері сапалар

өзгерісінің әдістерін анықтайды. Тренингтің әдісі тұлғаның оң сапасын жетілдіріп, кері көзқарасын жояды.

3. Ақпараттық құзырды қалыптастыру және дамыту үшін жобалау әдісі қолданылады, ол әртүрлі пәндердің зерттеуінен алған білімді интегралдауға мүмкіндік береді. Ақпараттық-іздеу, мәселенің және кәсіби бағдарланған тапсырмаларды таңдаулы мамандыққа білім алушылардың ынтасын арттырып, теориялық біліммен жаттығу дағдыларын іске қоса бекітіп, олардың кәсіби әзірлігін жоғарылатып, ақпаратпен жұмыс істеуге үйрету.

4. Білім алушылардың өзіндік жұмыстары: дәрістерде, практикалық және лабораториялық сабақтарда оқытушының басшылығымен және оқудан тыс уақытта іске асады. Ұйымдастыру түрлері жеке және ұжымдық бола алады. Өзіндік жұмыстардың міндеті білімді меңгеру, жалпылау және жандандыру, кәсіби тапсырмалардың шешімімен тәжірибесін алу, шығармашылық және ғылыми жұмыс болып табылады. Білім алушыны дербес жаттығу жұмыстарына жұмылдыру өз еңбегінің нәтижелерінде үйренуі арқылы сапаны жоғарылатуға, өздігінен бірдей бағаны қалыптастыруға, іскер бағытты күшейтуге, жауапкершілікті жоғарылатуына мүмкіндік туғызады.

5. Ұжымдық оқу түрін қолдану арқылы білім алушылардың арасындағы әлеуметтік және тұлғааралық байланыстарының санын үлкейтіп, бірлік, түсінісу және өзара көмекті жоғарылатып, топта жұмыс істеудің дағдыларын дамытып, түсіндіруді үйрету, әңгімелесушіні тыңдау және түсіну, басқаның пікірін есепке алуды үйретуге мүмкіндік береді.

6. Қосымша сабақтарды жүргізу арқылы білім алушылардың өзін-өзін тануы, өздігінен дамуы, коммуникативті қабілеттерін дамыту, өзін-өзін танудағы талпынысты жоғарылатады, өздігінен дамудағы қажеттілікті қанағаттандырады. [18]

1.2 Қосымша білім беру білім алушылардың құзыреттіліктерін дамыту құралы

Қазақстандық білімді жаңашаландырудың басты міндеті қазіргі сапа мен мазмұнды қамтамасыз ету болып табылады. Тапсырмалардың шешімінде қосымша білімнің қабілеттіліктерін, мүдделерін дамыту өте тиімді әдісі болып саналады, балалар мен жасөспірімдердің әлеуметтік және кәсіби өз тағдырын өзі шешуі басты рөл ойнайды.

Үкімет Стратегиясының білімді жаңашаландырудың негізгі міндеті - қазіргі жылдам құбылмалы әлеуметтік-экономикалық жағдайындағы адамның талаптарына жауап беретін сапа. Бұл талаптар ақпараттық қоғам жағдайында білім жүйесіндегі орта мектеп бітірушісінің

әмбебаптық білім және білік, немесе негізгі құзыреттіліктердің жетістіктерін жүзеге асыруға мүмкіндік беруінде жатыр.

Ақпараттық қоғамда мәдени және әлеуметтік-экономикалық құндылықтар жүйесін өзгертетін жағдайы өзгереді. Сәйкесінше жоғарғы құндылыққа – адамға, өз шығармашылық потенциалын табиғатпен, қоғаммен бірге іске асыруды бағдарлайтын білім жүйесінің идеологиясы өзгереді. Осыған байланысты білім саласында субъектік жолды, әрбір бала шеңберінде мектеп және мектептен тыс өмірін өзі таңдау және құрастыру белсенділігін жүзеге асыру керек. Сонымен бірге педагогтердің рөлдері де айтарлықтай өзгереді. Педагог әрбір баланың зияткерлік және тұлғалық дамуын, траекториясын жобалауға, оның құзыреттіліктерін дамытуға өту керек. [9]

Білім көзінің тұрғысынан құзыреттілік жолы танымдық және кәсіби дағдылардың «қосындысынан» ғана емес, үнемі оқу қабілетін дамытуды ұсынады. Құзыреттілік жолындағы білім бірлігі білімнің бөлігі бірлік үлес емес болып табылады, барлық оның өмірлік толықтығы және қарама-қайшылықтағы нақты контекстіндегі мәселе.

Құзыреттілік жолында білім беру үдерісі адамның өзіндік білім беру қызметін көздейтін басты нысанның рөлін орындайды. Адам өздігінен білім беретін қызметтің тәжірибесінде дамитын еңбек өмірінің алдында қалыптасатын биік міндеттер мен қоғамдағы экономикалық ахуалдың танымдық қызметінің субъектісі бола алады.

Британдық психолог Дж.Равен қосымша білім беру жүйесіндегі құзыреттілікті түсіну жолын ұсынады. Дж.Равеннің құзыреттілік қажеттілігі туралы төрт ең маңызды салдарды сипаттауға мүмкіндік беретін бастаушы маңызды негіз ретінде қалыптастыруға болады:

- біріншіден, әрбір баланың мүмкіндіктеріне, немесе барлық білім алушылардың көзқарастарын қайта қарау құзыреттілік бола алады; сәйкесінше ұстазға сапалардың сирек кездесетін жиынының бар болуы әрбір баланың көзқарасымен қарап үйрену және арнайы жетістігі үшін маңызды;

- екіншіден, білім мақсаттарының қайта тұжырымдаулары; жоспарда жеке оқытудың көмегімен тұлғаны дамыту міндеті бірінші тұрады;

- үшіншіден, білім алушылардың құзыреттіліктерін анықтауға және қалыптастыруға олардың дербес қызығушылығына байланысты оқыту әдістерін өзгерту; жобалау әдісін дидактикалық бастаушы құрал ретінде қолдануды ұсынады;

- төртіншіден, білім алушылардың білім беретін бағдарламаларын дәстүрлі бағалау процедураларынан батыл бас тарту.

Құзыреттіліктердің негізгі белгілері ретінде келесі ережелерді ұсынамыз:

- олар үнемі (әлемнің өзгерісі, «Ересек адамның табысы» талаптарының өзгерісімен) өзгеріп тұрады;

- олар (өз білімін ұйымдастыру мүмкіндіктерінде айқындалады, меншікті қабілеттіліктерге, болашақтағы талаптарды есепке алу) болашаққа бағытталған;

- олардың пәндік іскерлік сипаты және (ахуалдары) нақты аймақтағы білімдері болады;

- олар нақты ахуалға сүйене отырып, өз таңдауларын білдіреді;

- өздігінен үздіксіз білім беретін қызметте себептері анықталады.

Білім алушылардың әрбір жас шамасы үшін келесі құзыреттіліктерді ерекшелейміз:

- білім алушының өз-өзімен және басқа адамдармен өзара әрекеттесу құзыреттілігі (тұлғалық) ;

- қоғаммен өзара әрекеттесу саласындағы құзыреттілік (әлеуметтік);

- табиғатпен өзара әрекеттесу саласындағы құзыреттілік (танымдық);

- адамгершілік қызметпен өзара әрекеттесу саласындағы құзыреттілік (пәндік - іскерлік).

ЮНЕСКО құжаттарында басты міндеттер білімге сәйкес құзыреттіліктерді анықтауға бағдарланған (білімге оқыту) өнер-білім алуға үйретуге сәйкес келеді; жұмыс жасауға (еңбек үшін оқу) үйрету; (болмыс үшін оқу) өмір сүруге үйрету; (бірлескен өмір үшін оқу) бірге өмір сүруге үйрету.

Құзыреттіліктердің ерекшеліктері құндылықтың негізгі білімінің үдерісіндегі өздігінен дамуы, білім алушылардың өз тағдырын өзі шешуі үшін қолайлы жағдайлар жасауға бағыт болып табылады. Әрбір жас шамасы үшін ұстанымдар, әлеуметтік рөлдер, мағыналы мәселелерде айқындалатын құндылықтарға тән өз жүйесін есепке алу керек. Әрбір жас шамасына тән пәннің қызметтік мазмұны, танымдық шешімдерді игеру және оның әдісіне сәйкес мектеп білім алушыларының құзыреттілік табысын қамтамасыз етеді. Бұл айырмашылықтар кестеде көрсетілген. [11]

Балалардың қосымша білім бағдарламаларын іске асыру тиімділігінің құзыреттілігі

Кесте 1

Жас шамасына байланысты ерекшеліктер	Белгілер	Көрсеткіштер
Білім алушының танымдық және пәндік қызметтегі құзыреттілігі		

<p>Төменгі мектеп оқушылары Айырылысу жанына ауыр батады. Белгісіздіктің алдында қорқыныш-үрей: жаңа жағдайдан қорқу. Әуесқой. Биік белсенділік. Өзіне қызмет көрсету, айқын күн тәртібі дағдыларының жоқтығы. Бір сарыннан шаршағыштық, бір объектіге түйліге білмеу, кез келген сыртқы қоздырғыштарға оңай алаңдайды. Кішілерге қарағанда естиярлық сезімі бар. Ересектерге соқыр еліктеуіштік. Қызу ұшқалақтық.</p>	Қоршаған орта объекттерін байқау қабілеттілігі	Бақылаудың мақсаты мен нәтижелігінің ара қатынасын белгілеу қабілеті
	Салыстырып талдау қабілеттілігі	Ортақ белгісі бойынша заттарды біріктіру
	Әртүрлі әдістердің өлшемін, қарапайым жаттығу есептерінің шешімі үшін тиісті құралдар және аспаптарды қолдану қабілеттілігі	Қарапайым дайын пәндік, таңбалы, график түрінде үлгілермен жұмыс істеу
	Тәжірибелік және күнделікті қолданыста шығармашылық тапсырмаларды шешу, өз бетімен жоспар құру қабілеттілігі	Шығармашылық жұмыстарды құра білу (хабарлау, шығарма, график түріндегі жұмыстар)
	Қарапайым алгоритмге сүйене отырып, нұсқауларды орындау қабілеттілігі	Есептің шешімі үшін қызметтердің тізбегін өз алдына орната білу
	Пайда болатын қиындықтардың себептерін бақылау және қызмет бағасының әдістерін анықтау, жұмыстағы қателерді жою, табылуын анықтау	Ынтымақтаса білу: келісе алу, жұмысты бөле білу, қызметтің нәтижесін бағалау
	Қоршаған ортаны әсершілдік-құндылықпен қабылдауға қабілеттілігі	Қоршаған оқиғаларды қабылдап әсерленушілікке берілу
<p>Жасөспірімдер Жыныс мүшелерінің қалыптасуы. Естиярлықтың сыртқы әсер етуі. Өз кемшіліктеріне сезімтал қайғыру, дербестікке талпыныс, мінез-құлқына шамдану басқыншылығы (безеулер, толықтық, майлы шаштар) сырт пішінінің ерекше ерекшеліктері.</p>	Шығармашылық шешімнің қабілеттілігі, зерттеу жүргізу	Түпкі шешімдерді іздестіру, әртүрлі шығармашылық жұмыстарды өз алдына орындау. Кезеңдерді үдерістерге бөлу, себепті-тергеулі байланыстардың ерекшелігі.
	Объектінің құрылымын анықтау қабілеттілігі, функционалдық байланыстарын іздестіру және ара-қатынасын анықтау	Айғақ, пікір, дәлел, болжамды, аксиоманы танып білу.

	Алгоритмдердің негізінде қойылған тапсырманың шешімін бірдей әдістермен табу қабілеттілігі.	Алгоритм бойынша жұмыс істеу. Ахуалдарда қызметтің белгілі алгоритмдарын қиыстыру.
	Салыстыру, біліктілік қабілеттілігі	Өз таңдауы бойынша басты және болмашы негізді ерекшелеу
Жоғарғы мектеп оқушылары Өзімділік. Қарама-қарсы жанға қызығуы, жаңа сезінулер, сезімдер, қайғырулардың пайда болуы. Тәуелсіздікке талпыныс.	Өз алдына мақсаттарға шарт қойып ұйымдастыру қабілеттілігі	Қызметтің алгоритмдарын өз алдына құра білу
	Оқиға болжау, синтез жасау қабілеттілігі	Қызметтің зардабын бағалау және болжау, қызметті жобалау
	Қабілеттілікті құрастырып дәлел келтіру.	Өз пікірлерін ұсынатын, анықтама беретін, дәлелдейтін қабілет
	Дербес оқу - зерттеушілік қабілеттілігі	Өз бетімен таңдау негізі, салыстыруға қойылатын белгілер, бағалау және біліктілік, ұйымдастырып тәжірибе құрастыру

Кесте 2

Әлеуметтік-мәдени және азаматтық саладағы білім алушының құзыреттілігі	
Белгілері	Көрсеткіштері
Кіші мектеп жас шамасы	
Жан тәнімен эстетикалық қайғыру қабілеттілігі: табиғатқа, халқына, Отанға деген сүйіспеншілік, дәстүрлерді құрметтеу, өткенге, көпұлттылыққа құрмет көрсету.	Бар болмысымен адамгершілік және эстетикалық қайғыру, сезімін білдіру
Адамдардың іс-әрекеттеріне, өзінің әрекетіне құқықтық баға беру қабілеттілігі	Адамдардың іс-әрекетіне заңға сүйене отырып баға беру, өз әсерлерін бағалау
Жасөспірімдік жас шамасы	
Өзіндік талдауға, қадағалауға, рефлексияға қабілеттілігі	Өз қызметін тексеру, бағалау, әсерлердің зардабын болжау, өз табыстарын бағалау, пайда болған қиындықтардың себебін жою, өз мінез-құлқын, күш-жігерін және қызу күйді реттеу

	қабілеттілігі
Құрдастарымен, ересектермен жұмыс істеуге қабілеттілігі	Қарым-қатынасты орнату қабілеттілігі: қызметке қатысатын басқа мүшелерді бағыттау және келісім жүргізу
Қауіпсіз тіршілік әрекетіне қабілеттілігі	Қоршаған ортада әдебіт сақтау, салауатты өмір салтын ұстану
Заңға сүйенген нормалар және ережелерге сәйкес өз қызметін қалыптастыру қабілеттілігі	Өз құқықтарын қолдана білу және азамат, қоғам мүше, оқу ұжымының өз міндеттерін орындау
Негізгі мектеп жас шамасы	
Өзіндік талдау, бақылау, рефлексия жасауға қабілеттілік	Өз қызметін тексеру, бағалау, зардапты болжау, өз табыстарын бағалау, пайда болған қиындықтардың себебін жою, өз мінез-құлқын, күш-жігерін және қызбалығын реттей алу
Кәсіби салада өз мүдделерімен мүмкіндіктерінің салаларын анықтауына қабілеттілік	Кәсіби сынақтың нәтижелері бағалау
Ересектермен, құрдастарымен өзара қатынас жасау	Қарым-қатынас орната білу
Қауіпсіз тіршілік әрекетіне қабілеттілігі	Қоршаған ортада әдебіт сақтау, салауатты өмір салтын ұстану
Заңға сүйенген нормалар және ережелерге сәйкес өз қызметін анықтауға қабілеттілігі	Өз құқықтарын қолдана білу және азамат, қоғам мүше, оқу ұжымының өз міндеттерін орындау

Кесте 3

Ақпараттық-коммуникациялық саладағы білім алушының құзыреттілігі	
Кіші мектеп жас шамасы	
Белгілер	Көрсеткіштер
Кіші мектеп жасындағы балаларға түсінікті мәтіндермен жұмыс жасай білу қабілеті, (естіртіп дұрыс оқу, меңгеру) айтылған сөздерді дұрыс жеткізу үшін керек интонацияны, үзіліс, логикалық екпіндіні сақтау.	Мәтіндегі негізгі түйіндіні табу, монологтық ойларды құрастыра білу, диалогқа қатысу.
« Және, немесе», «Егер, бірақ», «бірақ та, ғана емес» қарапайым логикалық ойларды қолдану	Айтылған пікірлерге қарапайым дәлелдеу білу

Беру, іздестіру, өрнектеу, ақпаратты сақтау, компьютерді қолдану, меңгеру бастапқы сөздіктердегі қажетті мәліметтер т.с.с.	Кестелік түрдегі мәліметтерді ұсыну. Әліпбиге және санмен көрсетілген (өсу және кему) параметрлер бойынша мәліметті реттеу
Жасөспірімдік жас шамасы	
Ауыз екі сөзді қабылдау қабілеттілігі	Сөйлеу, қарым-қатынасқа кірісу, (әңгімелесушінің көзқарасын түсіну, басқа пікірге құқық таныту) диалогқа қатысу.
Сығылған немесе айқара ашылған түрдегі тыңдалған мәтіннің мазмұнын алып беру. Әр түрлі стильде және жанрлар бойынша мәтіндерді ұғынып оқу, мәтіннің ақпараттық - мағыналы талдауын өткізу қабілеттілігі	Жазбаша түрде ойларды құрастыру, берілген ақпаратты меңгеру (қысқа, таңдаулы, толық)
Оқудың (таныстыру, көру, іздестіру т.б.) әр түрлі түрлерін қолдану	Жоспар, тезистер, конспектін құрастыру, дәлелдерді мысал келтіріп теру, қорытынды жасау
Ақпаратты әртүрлі арналардан, соның ішінде электронды тасығыштарда да іздеу қабілеті	Мәліметтің әртүрлі көздерін, энциклопедияны қоса, сөздіктер, мәліметтердің тағы басқа базасын, Интернет-қорын танымдық және коммуникативті тапсырмалардың шешімін қолдана алу
Монологтық және диалогтық сөзді меңгеру. Жазбаша немесе ауызша түрде өзінің қызметін көрсету	Ойды басқаша жеткізу, коммуникативті тапсырмаларын және қарым-қатынастың ахуалына сәйкес тілді суреттеу құралымен (мәтін, кесте, схема, дыбыс) таңбалау жүйелерін қолдану
Негізгі мектеп жас шамасы	
Қажетті мәліметті әртүрлі құралдардан алу қабілеттілігі	Мәліметті жіктеу, көркем, ғылыми, публицистикалық және ресми - іскерлік сипаттағы мәтіндерімен, соның ішінде шетел тілінде еркін бағдарлап жұмыс істеу
Электрондық жүйені қоса өз бетімен ақпараттырда жинау, сақтау, қолдануына байланысты базасын құру, қолдану қабілеттілігі	Мәліметті іздеу, табу, сақтау, еркін, іздеу, алу және мәліметтің берілуінде интернет желісін пайдалана алу
Маңызды қарым-қатынасқа қабілеттілігі	(монологтық сөздер, пікірталас) ашық сөз сөйлеулердің негізгі түрлерін қолдана білу

Осыған байланысты, білім алушының өмір сүруі және дамуы құзыреттілікті іске асыру барлық оқу- тәрбиелік жағдаятына тәуелді. Бұл ойда балалардың қосымша білімі жалпы орта білімнің қазіргі

жүйесінің элементі, құрылымдық бөлігі ғана емес, баланың тіршілікте өз тағдырын өзі шешуінің әртүрлі салаларындағы құзыреттіліктерінің негізі жатыр.

1.3 Кәсіптік білім беру аясында негізгі және қосымша білімнің өзара әрекеттесуін кеңейту

Қазіргі білімнің ең маңызды мәселесі - қоғам мен адам үшін оның тиімділігі. Бүгінгі күнде тәрбиеде белсенді, ұйымдастырушылық, мәселелі-саналы, алғыр және қызметтесуге қабілетті жастар қажет. Сондықтан білімге философиялық өзгеріс, педагогикалық теорияда және тәжірибеде жаңалықтар енгізу керек. Жаңашаланған білім бағыттарының бірі жалпы білім беретін мектептің жоғарғы деңгейінің кәсіптілігі болып табылады. Білім алушылардың кәсіптік оқыту жағдайында болашақ кәсіптік маңсабын анықтауда және өмірлік ұстанымына сай байланысты болуы қажет.

Бүгінгі күнде ұйым сұрақтарының теориясы жеткілікті, білім алушылардың кәсіп алдындағы өзектілігі және кәсіптік дайындығы маңызды. Жасөспірімнің білім дамуында, мектеп өзін жалғыз, монополиялық ақпарат көзі ретінде қарамауы керек. Түрлі типтегі білім беретін ұйымдар, баланың жеке қызығушылығындағы потенциалдық қорларын ұтымды қолдануды интеграциялау жолымен біртұтас білім беретін кеңістікті құруды ұсынады. Бұл үдерісте балаларға қосымша білім беру ұйымдары ерекше рөл атқарады.

Білім алушылардың жеке траекториялық дамуы, таңдау еркіндігі, бағдарламалық нұсқалығы, олардың практикалық бағдары, бұл терминдер профилді оқыту тұжырымдамасының мазмұнын анықтайды, бірақ олар балаларға қосымша білім берудің бағдарлы негізі болып табылады, демек, балаларға қосымша білім беру жүйесінде жиналған тәжірибе жалпы орта білім беру жүйесін ұлғайтуы мүмкін. [7]

Өскелең ұрпақтың әлеуметтік-кәсіптілікте өз орнын табуда көмек беру мәселесі қосымша білім беру жүйесі үшін оның дамуы көкейкесті болды. Жаңа жолдарды іздестіру дәл қазіргі факторларды: Қазақстандағы әлеуметтік-экономикалық ахуалдың ерекшелігі; кәсіби тұрғыдан өз тағдырын өзі шешу мәселесінің күрделілігі; болашақ маманды дайындауда әлеуметтік тапсырыстың жоқтығын көрсетеді. Қазақстандық жаңашаланған білім Концепциясында балаларға қосымша білім беру ұйымдарының ерекше рөлі көрсетілген, балалар мен жасөспірімдердің әлеуметтік және кәсіптік тұрғысынан өз орнын табуда, бейімділігін, қабілеті мен қызығушылығын дамытатын бір фактор ретінде анықтайды. Балаларға қосымша білім берудің перспективалық қажеттілігі жоғарғы мектепте кәсіптік оқытуды

енгізгеннен бері өсуде, профилді және кәсіптік бағдарын жетілдіру қажет. Әрине, жаңашаланған білім аспектісі оның сипатын мазмұнды процессуалдық өзгерістеріне, құзыретті-бағыттылық жолына негізделген.

Қазақстандық білімді жаңашаландыру жөніндегі құжаттарда әлеуметтік-құқықтық және коммуникативті қалыптастыратын, дамытатын құзырлардың негізі мектептердегі саны ақпараттық болғаны дұрыс.

Білім беретін құзыреттіліктің негізгі түсінігі, қосымша білім беру ұйымдарында қалыптасатын, құндылық - мағыналы, жалпы мәдениетті, оқу-танымдық, ақпараттық, коммуникативтік, әлеуметтік-еңбектік құзырлары және тұлғалық жетілдіру құзырын ерекшелеуге негізделген. Осы ұстаным өнімдірек көрінеді, өйткені әлеуметтік ғана емес, әлеуметтік-еңбектік құзыр тәжірибенің құрамы және нәтижелі білім алушылардың тұлғалық мағыналарын нақтылауға мүмкіндік береді.

Балаларға қосымша білім беруде құзыреттілікті іске асыру әлеуметтік детерминанттары болып табылады:

- қоғамдағы әлеуметтік қатынастарды реттеу функциясын орындайтын қызметтердің тағы басқа түрлерін балалар мен жасөспірімдердің бос уақытын ұйымдастыру саласының кәсіптілігі (әлеуметтік-еңбектілік жағдаяттың қалыптасуын анықтайды, оқушылардың оқу-танымдық құзырлары);

- мемлекет құқығы және әлеуметтік құрылымның талаптарына сәйкес баланың саулық саласын дамыту (азаматтық, коммуникативтік, жалпы мәдени ақпараттық құзырдың қалыптасуы);

- орта білім кеңістігінің өрнектеуі балалардың қызығушылығына және қоғам өмірін ізгілендірудің талаптарына сай жасөспірімдерді қалыптастыру (құндылық - мағыналы құзыр, өзін жетілдіру құзырының қалыптасуы).

Әлеуметтік-еңбектік құзыреті азаматтық - қоғамдық қызметтегі тәжірибе мен білімін иеленуді (азамат, бақылаушы, сайлаушы, өкілдің рөлін орындау), әлеуметтік-еңбектік саласында (тұтынушы, сатып алушы, клиент, өндірушінің құқығы), отбасылық қатынастардың төңірегіндегі міндеттер, экономика және құқық саласындағы сұрақтар, кәсіби тұрғыдан өз тағдырын өзі шешуді білдіреді. Біз білім алушылардың құзыреттілігін әлеуметтік-еңбекті қалыптастыруға бағытталған қосымша білім бағдарламаларын құрастыруды теориялық негіз ретінде құзыреттіліктің келесі компоненттерін ерекшелейміз: мотивациялық - құндылық, когнитивтілік, іскерлілік.

Мотивациялық-құндылық компоненті: әлеуметтік-еңбектік мінез-құлқын анықтайтын мотивтердің жиынтығы; еңбектің қоғам үшін қажеттілігін ұғыну, үнемі өздігінен тәрбие алу және оқыту; кәсіптік

функциясын орындауда субъектік қызметтің әсерленушілік-оң қарым-қатынасын орындауында жатыр.

Когнитивті компоненті: (азамат, сайлаушы, өкіл) азаматтық - қоғамдық, қызметтік (тұтынушы, сатып алушы, қызметкер) әлеуметтік-еңбегіне; экономикаға және құқыққа; өз тағдырын өзі шешу шеңберінде кәсіби қалыптасуы.

Іскерлік компонент қызметтің нақты бағытталуын таңдауға дайындық пен білім еңбек ахуалын талдап, дербес және қоғамдық тиімділікке сай жұмыс істеуден тұрады; еңбек әдебімен бірге азаматтық арақатынастар; әлеуметтік белсенділік және функционалдық сауаттылық дағдыларында өрнектеледі .

Құзыреттілікті әлеуметтік-еңбекке шығаруға және берілген әлеуметтік тәжірибенің өз қызметінде адамның нақ сол әлеуметтік позицияларын қалыптастыру қайта өңдеуде шығармашылық мүмкіндігін береді. [17]

2. Қазіргі білімдегі қосымша білімнің мазмұны

2.1 Жалпы білім беру және мектептен тыс мекемелер жағдайында балаларға қосымша білім берудің маңызы мен ерекшеліктері

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін жаңашаландыру Тұжырымдамасында қосымша білім беру жүйесінің мазмұны анықталған, балалар мен жастардың өзін-өзі кәсіби анықтау, әлеуметтік қызығушылығын, қабілетін және бейінін дамыту үшін балаларға қосымша білім алуына мүмкіндік туғызу керек.

Балаларға қосымша білім беру - мемлекеттің адами қызығушылығынан құрылған негізгі білім беру бағдарламасындағы ақпараттық-білім беру қызметінен тыс және білім беру қызметіне жәрдем беретін, қосымша білім беру бағдарламасын оқыту арқылы жүзеге асыру және тұлғаны дамытудағы тәрбие берудің толыққанды үдерісі. [20]

Қосымша білім беру ұйымдарындағы білім беру, оқыту бағдарламаларын жүзеге асырудың мақсаты мемлекет пен қоғамда тұлғаның қызығушылығымен білім алу және жан-жақты мәдени қажеттілігін қанағаттандыруда.

Мемлекет қосымша білім беру ұйымдарындағы білім беру қызметіне балалардың қолы жетімді болуын қамтамасыз етіп отырады.

Балаларға қосымша білім берудің заманауи жүйесі көптеген балалар мен жасөспірімдерге көркем-эстетикалық, ғылыми-техникалық, туристік-өлкентану және экология-биологиялық қызметтің түрлерімен, әскери-патриоттық, әлеуметтік-педагогикалық жұмыстары

- өздерінің тілегі мен қызығушылығына байланысты қосымша білім алуға орасан мүмкіндіктер туғызады.

Балаларды қосымша білім берумен қамтамасыз етудің бағдарламалық-әдістемелік жұмыстарына аса маңызды өзгертулер енгізілді: қосымша білім беру ұйымдарындағы педагог мамандар қосымша білім беру бойынша авторлық бағдарламаларын өңдеп, жеке кәсіби мүмкіндігі мен қабілетін жүзеге асыруда, олар балалардың шығармашылық белсенділігін арттыру үшін қажетті жайдайларды жасауға ұмтылуда.

Балаларға қосымша білім беру жұмыстарын ұйымдастыру барысында жалпы білім беретін мекемелер келесі ұстанымдарға сүйенгені жөн:

1. Қосымша білім беру қызмет түрлерін баланың еркін таңдауы;
2. Баланың қабілетін, қажеттілігін, жекелеген қызығушылығын ескеріп оны дұрыс таңдауға бағыттау;
3. Баланың өзін-өзі жүзеге асыру еркіндігі және өзін-өзі анықтауына мүмкіндік туғызу;
4. Оқыту, тәрбиелеу, дамытуды бір-бірімен ұштастыру, біріктіру;
5. Білім беру үдерісіндегі негізгі тәжірибелік қызмет.

Тізіп аталған бағыттар балаларға қосымша білім берудің негізгі тұжырымдамасына сәйкес: адамның өзіндік құндылығы мен бірегейлігін мойындауға, бала мен педагог арасындағы тұлғалық, өзін-өзі жүзеге асыру құқықтылығына, тұлғаны қызығушылығына қарай бағыттауға, оның бойынан байқалған жеке тұлғалық қабілетіне лайықты құрметпен қарау сияқты педагогиканың гуманистік басты ұстанымдарына жол салады.

Аталған позициялар гуманистік педагогиканың бас қағидаларына сай келетін балалардың қосымша білімінің концептуалды негізін құрайды: оның қызығушылығы, адамның қабілеттілік даралығы және өздігінен құндылығы, оның өз дегенін іске асыру құқығын мойындау, ұстаз және баланың жеке - тең құқықты позициясы, оның бойындағы тұлғаны көру.

Балалардың қосымша білімі ең алдымен білім аясының нақты бағыты бойынша білім беретін қосымша бағдарламаның іске асыруын ойлайды.

Орта білім мектептеріндегі балалардың қосымша білімін дамытуы келесі міндеттердің шешімін табуды ойлайды:

- балалардың қосымша білімінде білім алушылардың қажеттіктерін, мүдделерін зерттеу;
- балалардың қосымша білімінің мазмұнын, олардың жас шамасын есепке алумен қатар оның әдісі мен тәсілдерін, әлеуметтік мәдениет ортасының ерекшелігін анықтау;

- біртұтас білім беретін кеңістік жасау үшін шарттарды құрастыру;

- білім алушылардың қажеттіктерін мүдделер бойынша біріктіру, мүдделерін толық қанағаттандыру үшін шығармашылық қызметтің түрлерін балалардың қосымша білім жүйесінде кеңейту;

- балалардың қосымша білім жүйесінде білім алушы арасында орташа және бас жас шамаларын көп мөлшерде жұмыстарға тарту үшін жағдай жасау;

- білім алушы рухани және мәдени байлықтарды меңгеру, тарихқа құрмет тәрбиесі және өзінің, тағы басқа халықтар мәдениеттерін игеру үшін көп үлес қосу;

- білім алушының жеке басындағы мәселелерге көңіл бөлу, оның адамгершілік қабілеттерін, шығармашылық және әлеуметтік белсенділігін қалыптастыру.

Мектептегі балалардың қосымша білімі - дәстүрлі сыныптан тыс және мектептен тыс қызметіне қарағанда мүлдем бөлек құбылыс. Жүйенің жанында ортақ білімнің уақыты ұзақ уақыт бойы жекеленілген тәрбиелік шаралардың жиыны, сапты аяқ, секция, факультативтер жұмысы бір-бірімен ешқандай байланыстырмады. Бүтіндік білім беретін кеңістік құру мүмкіндігі енді пайда болды.

Негізгі білімнің мазмұнында орта білім мекемелеріндегі балалардың қосымша білімінің кез келген түрін дамыту негізгі ерекше сызық болып табылады. Балалардың негізгі және қосымша білімінің кірігуі тәрбие, үйрену және қазіргі педагогиканың өте күрделі мәселелерінің бірі болып табылған дамытудың үдерістерін жақындатуға мүмкіндік береді.

Балалардың қосымша білімінің басқа маңызды ерекшелігі - оның тәрбиелік доминантасы, қызмет түрлерінің еркін таңдау салада елеусізге үміт артуға болғандығы, демек тиімді тәрбие. Ересек пен баланың бірлескен шығармашылық қызмет үдерісінде адамның бар болмысы мен сапаларын дамытуында. Сондықтан тәрбие туралы нақты білім беретін міндеттеріне үңілсек, дағдыны жетілдіру, тәрбиенің ерекшелігін есте сақтау маңызды. Баланың потенциалдық мүмкіндіктері және қажеттіктерін іске асырудағы қабілет, өз басындағы мәселелерін шешуде көмектесу, қызу және психологиялық қолдау көрсету орта білім мекемесі жағдайында балалардың қосымша білімін дамыту анықтайды.

Балалардың қосымша білімі мектептің тәрбиелік өрісін кеңейтуді ойлайды, өйткені көп қырлы, зияткерлік және психологиялық өзін көрсете білу және бекіту үшін жағдайы бар өмір оң қаныққан.

Балалардың қосымша білім жүйесінің тағы бір басты ерекшелігі - осы жағдаймен тығыз байланған (немесе психотерапевтиялық) компенсаторлық, мектеп жағдайында білім алушы тап бұл салаға оқу

барысындағы қолдауларды әрдайым алатын қабілеттіліктерді жеке дамыту мүмкіндігі. [22]

Балалардың қосымша білімі «жетістіктің ахуалын» құрады, баланың өз таңдауы, жеке бастың қызығушылығы және қажеттіктерге сәйкес қызметтің әртүрлі жұмыстарының үдерісінде болғандықтан ол ұстазбен тең құқықты диалогқа шығады, өз мәртебесінің өзгерісінде көмектеседі. Болашақтағы үлгермеуші мектептегі тәртіп бойынша, көркем студиясында немесе спорт секциясында көшбасшылардың қатарында болуы мүмкін. Үздік мектептердің тәжірибесі қосымша білім берудегі оқытушылар мектеп оқушысының бойындағы «үштік» немесе «қиын» үрейді алып салатынын көрсетті.

Әсершілдік - қосымша білім ұйымының жағдайында балалардың білімін дамыту тағы бір ерекшелік. Қажеттілікпен оның маңыздылығы оқу логика әлемнің әсершіл - бейнелі қабылдауының басуларына келтіре алған коммуникацияның ауызша әдістері мен мағыналы балалық шақта басым болатын оқу барысының ескілігіне қарсы тұруды ұғындырады.

Мектеп оқушыларына сезімдерді дамыту әлемі бүтіндік суретін құрастыру құралы ретінде керек. Әлемге қызу - құндылық қатынас бола алады, мектеп оқушыларының үдерісіндегі өмірі, өнері сұрақтарға жауаптарды іздеуге көмектесуді ұйымдастыру.

Хрестоматиялық оң үлгілердің мысалдарында тәрбиелер орнына адам жүзеге асатындай қазіргі нақты іздестірулеріне, кателерге, қайғыруларға қарап сөйлеу және ойланулары керек: балалар сонда ғана оның тағдырына, күресіне, идеалдарына сенеді.

Балалардың қосымша білімі тағы бір маңыздылықты - мектептің мәдени кеңістігін кеңейтеді. Баланың мәдениеттік құндылықтарымен танысуын бұл салаға оның жеке басының мүдделері, ұлттық ерекшеліктері, ортасында дәстүрлерін есепке алуымен болады. Осылай мәдениетке бет бұру мүмкіндігі көрінеді. Ол үшін тиімді формалар және театр, мұражай педагогикасынан жеке алғанда әдістердің жиыны болады.

Мәдениеттілікке бет бұру жолы баланың бойындағы мәліметке қарсы тұрудан мынандай салдардың шығуы мүмкін: мәдени-тарихи тәжірибенің мұрагері болуына барлық жүйенің ыдырауы, ұрпақтардың бытырауы, дәстүрлердің жоғалуы. Балалардың қосымша білімі орыс және көрші халықтармен нақты өзара әрекеттесуін, мәдениетін анықтауға мүмкіндік туғызады. Бұл балалардың қосымша білімінің қасиеттері мемлекеттік білім беретін стандарттың аймақтық компонентіндегі ерекше орын алады.

Ұстаздың басты міндеті – баланың бойында жиналған рухани және мәдени байлықтарды қадірлеу ғана емес, оның бойында ұмыт болғанды өркендету, өз елінің азаматтық сезімін дамыту. Мәдениеттің

үлгілері адамға сөз ретінде емес, білім, құндылықты меңгеруде бірдей жағдай жасау туралы меншікті табыстар, ашулар сияқты тағайындалады. [21]

Әлеуметтік бейімделу мәселенің шешімі және мектеп оқушыларының кәсіби өз тағдырын өзі шешуі үшін балалардың қосымша білімі ерекше мән береді.

Қосымша білімнің мақсаты - жасөспірімдерге дұрыс таңдауды жасауға көмектесу. Балалар үшін қосымша білім ұйымдарындағы балалардың қызметі қызығушылықтары бойынша құрдастарымен және әр жастағы біріктірулерде іске асады.

Балалардың ерікті таңдауында қызығушылықтары бойынша біріктірулерді құрастыру. Бітіруші қоғамдағы нақты өмірге өз потенциалдық қабілеттіліктерін және мектеп жылдарында әлі жүзеге асыруды жақсы дайындап, қойылған міндет оның табысының жаңаруы, бар болмысымен құралдары таңдау, өз дегеніне жетуге потенциалдық қабілеттіліктері және мектеп табалдырығында жүзеге асыруды көрсеткен.

Мектеп оқушыларының әлеуметтік бейімделуі үшін маңызды құндылықтың қазіргі жағдайда әр жастағы қарым-қатынастың кеңістіктерінде қызығушылықтары бойынша әр түрлі шығармашылық бірлестіктерді жұмылдырады: бала бұл жерде өз әрекетін, дербестігін, ұжым ішінде көшбасшылықты айқындай алады.

Мектептегі балалардың қосымша білімдері сынып жетекшісімен, тәрбиешілермен ұйымдастыратын уақытынан тыс жұмыспен тығыз байланысты. Олардың тәрбиеленушілері де, қосымша білімнің ұстаздары - әртүрлі шығармашылық бірлестіктерін жүргізетін жетекшілер де қызығушылық танытса саяхат мазмұнды болады, балғын музыканттар, суретшілер түрі бойынша қызықты болып қалыптасады. Балалардың қосымша білімінің жүйесі олардың дербес мәртебесін және маңыздылығын негізге алады. Сыныптан тыс жұмыс сонымен бірге мамандардың кәсіби – шығармашылық жолын қолдану есебінен биікке көтеріледі. Сынып жетекшілері бірлескен жұмыстың үдерісіндегі қосымша білімнің ұстаздары тәрбиелік қызмет ерекшеліктері туралы өз өнер-білімдерін молайтады, олармен бірге жұмылдырылған балалар туралы ұсынысты толығырақ алады.

Қосымша білім ұйымының жағдайында балалардың негізгі ерекшеліктері дамиды. Олар көпшілігінде сол балалардың қосымша білім ұйымының қызметтерін мінездейтін жағдайлармен үндеседі, дегенмен барлық негіз мектептегі балалардың қосымша білімнің дамыту ерекшеліктері туралы айтуға болады:

- жалпы мәдениеттілігі және әсершілігі - негізгі білім құндылықтарын оң қабылдауы және табысты игеруден астам оның мазмұндары үшін боялған фон жасау;

- тәрбиені жүзеге асыру - балалардың үдерісінде жеткіншектің бар болмысымен, рухани, мәдени бағдарларының елеусіз құрастыруында болған қызметтің жеке мағыналы шығармашылық түрлерінде қосындының арқасында;

- балалардың қосымша білім ұйымдарындағы өз қабілеттіліктерін іске асыруда ерекше қызығушылық (көркем, техникалық, спорт тағы басқалар) қызметтің басқа түрін айқындаушы мектеп оқушыларының бағыты;

- жеке білімде нақтылықты анықтау үшін мектеп оқушыларына тіршілік және кәсіби жоспар керек (гуманитарлық бағытта) оқу курстары білімдегі жоқтықтың маңызды жеке сапалардан құрылуы.
[19]

Білім алушының сабақтан тыс қызметі - білім алушының барлық қызметінің түрін (оқудан басқа), тәрбие және әлеуметтік міндеттердің шешімін біріктіретін ұғым.

Сабақтан тыс қызметтер білім алушының қызығылушылығы мен сабақтан тыс әдістерді қолданады.

Балаларға қосымша білім беретін мекемелердің түрлері:

- оқушылар сарайы (үй, орталық, кешен, балалар мен жастардың шығармашылық орталығы т.б.);
- жас натуралистердің станциясы (балалардың экологиялық орталығы, биологиялық орталық, эколобиоорталық);
- жас техниктердің станциясы (орталық, балалардың және жасөспірімдердің техникалық шығармашылық мектебі);
- жас туристердің станциясы (балалар мен жасөспірімдердің туризм орталығы);
- балалардың аула клубтары (басқа да демалыс клуб мекемелері);
- балалардың саз мектебі (балалардың музыкалық мектептері, өнер мектебі, өнер мектептері және басқа да көркем-эстетикалық бағыттағы мектептер);
- балалардың сауықтыру лагерьлері (орталық, кешен, қала сыртындағы лагерь және күндізгі лагерьлер);
- балалардың қызығушылықтары мен бағыттары бойынша жұмыс жасайтын басқа мекемелер.

Мектептен тыс қосымша білімнің сабақтан тыс қызметінің негізгі бағыттары белгіленген: көркем-эстетикалық, әскери-патриоттық, әлеуметтік-педагогикалық, ғылыми-эстетикалық, экология-биологиялық, туристік-өлкетанушылық қызметтер.

Әскери-патриоттық, жобалық қызмет оқудан тыс қызметтің қайсы болса да көрсетілген түрлерінде іске асырыла алады. Олар оқудан тыс қызмет ұйымының жанында маңызды басымды болады. Сабақтас бағыт қоғамдық - пайдалы қызметпен, әлеуметтік - педагогикалық қызметпен

оқудан тыс қызмет түрлерінде, сонымен бірге оқудан тыс қызметтің басқа түрлерінде де іске асады.

Баланың дамуына маңызды мектептен тыс қызметтің бірі туристік - өлкетану өз бағытының ішінде орнын таппаған, сол себепті мектеп өмірінен жоғалуы мүмкін. Сайып келгенде, біз маңызды бағдар сияқты оқудан тыс қызметтің бағыты белгі қойылған жоғары тиісті білім беретін бағдарламалардың құрастыруында қарауға ұсынамыз. Білім алушы нақты әдістерді іске асыруда оқудан тыс қызметтің ерекшеленген түрлеріне негізделінеді.

Балалардың қосымша білім ұйымдарындағы тәрбиеленушілер үшін, олардың жұмыстары үшін жағдай жасауға сыныптан тыс, жалпы мектептік шараларды әзірлеу, дербес табыстардың демонстрациясындағы шығармашылық мүмкіндіктерін қолдану: авторлық көрмелер, жеке концерттер, презентация, көрсетулер, сөз сөйлеу т.б.

Қосымша білім ұйымдар жағдайында балаға өзінің жеке жолын таңдаудың нақты мүмкіндігін береді. Баланың қызығушылықтары бойынша мұндай жұмыстар оның қатысын білдіру мүмкіндігін алады, меншікті қабілеттіліктер және қатыссыз үлгерімнің деңгейіне сәйкес табыстар, жетістіктер үшін оқу пәндеріне жағдай жасауы. Балалардың қосымша білімі мектеп оқушыларына өз шығармашылығын жетілдіру және таным белсенділігін арттыратын кеңістік негізгі білімдер мен қабілеттіліктерді іске асырдыу үлкейтеді. Балалардың қосымша білімінде бала өз жұмыстарының мазмұны мен түрін таңдайды, сәтсіздіктерден қорықпайды.

Осы себепті, балалардың орта білім ұйымындағы қосымша білімі білім алушының әлемді бүтіндікпен қабылдауы, біртұтас білім беретін кеңістіктерін жасауға ең алдымен құндылыққа бағытталуы; тұлғаның қызығушылықтары және адамның қажеттіктерін дамыту үшін білім беретін стандарттың іске асырулары бойынша талаптардың саласы болып табылады. Балалардың қосымша білімі мәдени кеңістікті, мектеп және мектептің тәрбиелік мүмкіндіктерін кеңейтеді, олардың шығармашылық қызметінің әртүрлі түрлерінде жеке, әлеуметтік мәдениет, кәсіби облыстарға мектеп оқушыларының өз тағдырын өзі шешуі, білім және мәдениеттің құндылықтарына, бар болмысымен сапаларды дамытуы оң қатынасқа және мектеп оқушыларының әсершілдіктеріне мүмкіндік туғызады. [13]

Сабақтан тыс қызметтің нәтижелері мен әсері

Білім алушының сабақтан тыс қызметінің ұйымдардағы жетістігі үшін бұл қызметтің нәтижелері мен әсерлері бір-бірінен ажыратылады. Нәтиже - бұл білім алушының қызметтегі қорытындысы (мысалы,

білім алушы бір білім алды, қобалжыды және бір құндылықты сезінді, тәжірибе жинады). Эффект - бұл нәтиженің табысына жеткізген нәтиженің зардабы. Мысалы, алған білім, бастан өткен сезімдер және қатынас, мүлтіксіз әсерлер адам сияқты адамдарды дамытты, оның құзыреттілігі, ұқсастықтың құрастыруларына мүмкіндік туғызды.

Мектептің тәрбие саласы және әлеуметтілігі нәтижелер мен әсерлерді шатастырады. Педагогтің тәрбиелік жұмысының нәтижесі білім алушының бойындағы тұлғалықты және оның әлеуметтік құзыреттілігін дамыту.

Сонымен бірге достары, ең жақын орта, басқа факторлар баланың тұлғалық дамуына тәуелді болатын (еркін немесе еріксіз) түрден жанұяның тәрбиелік үлестерінен айрылып қалатыны естен шығып кетеді. Демек баланың тұлғалық дамуы - бұл тәрбиенің субъекттері және (соның ішінде, баланың өзі) әлеуметтік уәкілдерінің қатары болы мүмкіндігінің арқасында өз нәтижелеріне жеткізетін әсер. Онда педагогтің тәрбиелік қызметінің нәтижесі неде? Педагогтердің өздері өз қызметтерінің нәтижелерін қоғамға дұрыс ұсынбауынан қоғам арасында педагогтік қызметке деген сенімсіздік пен күмән туындайды.

Мүмкін, педагогтердің нәтиже мен әсерді айыра алмайтын зардап маңыздырақ болар, өйткені оның педагогикалық қызметінде (тәрбие және әлеуметтік саласында әсіресе), кәсіби өсуді және жетілдіру ойынды. Мысалы, бүгінгі мектеп білімінде жақсы білім алушы үшін күресі кенет өткірленді, соның ішінде білім алушының әдептілігі биік нәтижелерді көрсетуге кепілдік берілген дегені.

Біздің ойымызша, білім алушылардың **сабақтан тыс қызметтердің нәтижелері үш деңгей** бойынша болуы мүмкін.

Нәтижелердің бірінші деңгейі – білім алушылардың әлеуметтік білім алуы (қоғамдық нормалар туралы, қоғамдағы әдептілік жолдары тағы сол сияқтылар), әлеуметтік нақтылықтың алғашқы түсінуі және күнделікті өмірдегі шынайлығы. Осы деңгей нәтижелерінің табыстары үшін оқушы мен мұғалімдердің әсерлесуіне ерекше мән беріледі (негізгі және қосымша білімде) бұл оны сақтаушылар үшін әлеуметтік білімдер және күнделікті тәжірибе үшін маңызды.

Нәтижелердің екінші деңгейі - білім алушының қоғамдағы басты құндылықтарға оң қатынасты қалыптастыру (адам, жанұя, Отан, табиғат, әлем, өнер-білім, еңбек, мәдениет). Осы деңгейдің нәтижесіне жету үшін білім алушының басқа білім алушымен бір сыныптың деңгейіндей, яғни әлеуметтік ортадағы достық қатынасқа түсуіне ерекше мән беріледі. Осындай жақын ортада бала әлеуметтік білімнен ең алғашқы тәжірибе алады (немесе алмайды), қадірлеуді бастайды.

Нәтижелердің үшінші деңгейі – мектеп оқушысының өздігінен әлеуметтік қозғалыс алуы. Осы деңгейдің табыстары үшін мектеп оқушысы әлеуметтік субъекттермен әсерлесуін мектептен тыс, ашық

қоғамдық ортада алуына ерекше мән беріледі. Тек қана адамның (М.К.Мамардашвили) адамдар үшін әсері тіпті міндетті түрде емес, шындығында қоғамдық қайраткермен, азаматпен, басы бос адам болып қалыптасуға жұмыс істейтін дербес әлеуметтік әсер етеді.

Мектеп оқушыларының сабақтан тыс қызмет нәтижелерінің үш деңгейлерінің ықшам тұжырымын келтіреміз:

1-деңгей – білім алушы қоғамдық өмірді біліп түсінеді;

2-деңгей – білім алушы қоғамдық өмірді қадірлейді;

3-деңгей – білім алушы қоғамдық өмірде өздігімен жұмыс істейді.

Мектептен тыс қызметтің нәтижелері үш деңгейінің (тәрбие және балалардың әлеуметтік әсерлері) пайда болу ықтималдығын үлкейтеді, жеке алғанда:

- мектеп оқушыларының коммуникативтік, әдеп, әлеуметтік, азаматтық құзыреттілігінің қалыптасуы;

- балалардың әлеуметтік мәдениет ұқсастығын қалыптастыру: этникалық, мәдени, гендер т.б.

Мысалы, азаматтық құзыреттіліктің қалыптасуы және мектеп оқушысының ұқсастығы үшін өлкетанудың сабақтары жеткілікті. Өлкетанудың маңдай алды сабағы тіпті білім алушыларға тек қана қоғамдық өмірді білуі және түсінуі, азаматтық мінез-құлықтың үлгілерін біраз бере алады. Егер білім алушы сыныпта өзін-өзі басқаруда тату ортадағы азаматтық қатынастар мен мінез-құлық тәжірибесін жинаса, ашық (әлеуметтік жобада, азаматтық акцияда) қоғамдық ортада оның азаматтық құзыреттілігінің қалыптасуы және ұқсастықтың ықтималдығы айтарлықтай өседі. [25]

Білім алушылардың туристік-өлкетану қызметтерін ұйымдастыру

Білім алушылардың туристік-өлкетану қызметтері педагогтің ұйымдастырған жүйелі үйірмелері, факультативтік немесе мұражай жұмыстарының түрлері, жүйесіз өлкетану экскурсиялары, демалыс күнінің жорықтары, көп күндік сауықтыру жорықтары, спорт жорықтары, өлкетану экспедициялары, дала лагерьлері, слеттер, жарыстар, өлкетану олимпиадалары және викториналары, кездесулер және қызықты адамдармен хат алысу, кітапханаларда жұмыс жасауы архивтер болып ұйымдастырыла алады т.с.с. Жоғарыда көрсетілген түрлер шеңберінде қайсысы болса да (мектеп білім алушысының әлеуметтік білім алуы, әлеуметтік нақтылықты және күнделікті өмірді түсіну) бірінші деңгейдің нәтижелерінің табысы болуы мүмкін.

Баланың қарапайым әлеуметтік білімдері осындайда тек қана туристік - өлкетану қызметін меңгере алады: адамның орманда, тауда, өзенде өзін ұстау ережесімен танысу, ұжымдағы жорық өмірінің

ерекшелігі туралы біледі, мұражай, архив, оқу залындағы мінез-құлықтың әдебін аңғарады, өлке және тұрғындар туралы ұсынысты кеңейтеді.

Әлеуметтік білімді меңгеруде білім алушылар қоршаған ортамен, туған өлкенің халқымен, олардың құндылықтарымен, жеңістері мен мәселелерімен, этникалық және діни ерекшеліктерін жақсы меңгергенде іске асады. Білім алушылардың алған білімдері сабақ үстінде немесе үйде алған білімге қарағанда өзгеше. Педагогтерге балалармен бірге ерекше тарихи оқиғалардың көрермендерімен кездесулерді ұйымдастыру, тұрғылықты өлкетанушылармен, мектеп мұражайларын сақтаушылармен, іздестіру отрядтарының мүшелерімен, жай ғана қызықты адамдармен ұйымды бастауға ұсынылады. Мұндай кездесулер және әңгімелер мектепке шақырылған қонақтардың мұражай экскурсияларында қандай болмасын салыстырулар жүрмейді. [15]

Екінші деңгейдің нәтижелерінің табысы - біздің қоғам және әлеуметтік нақтылыққа негізгі құндылықтарға мектеп оқушысының оң қатынастарының қалыптасуы негізінен - басқа педагогикалық тетіктердің арқасында іске асады.

Туристтік ережелерде маңызды қоғамдық құндылықтар: Жер, Отан, мәдениет, адам іске асырылған. Бұл ережелердің әрқайсысында әлеуметтік мақұлдалатын: турист - табиғатқа, әңгімелесуші - әңгімелесушіге, үлкен жолдас - кішіге, бала - қыз балаға қатынас жатыр. Ережелердің бұл жазылғандары жаңадан бастау алған туристтерге көрсету тәрбиесінде ерекше мәні болады. Олар ерте ме, кеш пе әйтеуір өздерінің мектеп оқушылары қолдайтын дәстүр болады. «Кәрілер» (жұмыс өтілі бар туристтер, білгірлер, тәжірибелі) бұл ережелерді жас мамандардан көрсетуді талап ететін болады. Ал олар болса балалардың алдында өзін биіктен көрсету үшін өз мінез-құлығына мән бере бастайды.

Туристтік-өлкетану қызметі балалардың алдында өздігінен әлеуметтік қарым-қатынаста тәжірибе жинақтауда үлкен мүмкіндіктерді ашады.

Маусымдық қызметтердің жүйесі көп туристтік топтары үшін дәстүрге енгізілген, жас турист әлеуметтік әсердің тәжірибесін ала алады. Педагогтерге балаларды және көптеген білім алушыларды осындай жүйеге жұмылдыру, біріктіру ұсынылады. Маусымдық қызметтердің жүйесі – бұл бала – ересектердің турпоходтың өткізуі уақытында жұмысы бойынша өзін басқару жүйесі. Маршруттағы олардың жұмысын едәуір жеңілдетіп және туристтік дағдыларды қалыптастыруда жақсы мектеп болып табылатындығынан, маусымдық қызметтер жүйесін енгізуді тәжірибе бойынша көп туристтік топтардың арасында таралған.

Басқа адамдарға күтім жасау жас туристер үшін үйреншікті іс болып қалыптасады. Қайырымдылық акциясында меншікті мәртебе және дербес мысалды қолданыңыз. Бірінші жақсы жұмысқа кірісіңіз - (сізге міндетті түрде қолдау көрсететін адамға) балалармен алдын ала сөз байласыңыз. Еш уақытта акцияны шеруге айналдырмаңыз және олардың ішінен ауқымды оқиға істеменіз - бұл іс өзі өзіменен үйреншікті көрінеді.

Балалардың әлеуметтік әсерден алған тәжірибесі міндетті түрде мағынасы түсіндірілген, рефлексияланған болуы керек. Педагогтерге туристтік топтардағы әртүрлі тектің рефлексиялық ахуалдарын құру ұсынылады. Мысалы, туристтермен өткен күннің кешкі талқылауы. Бұл талқылаулар мектеп оқушыларын өз мәселелері мен қиыншылықтарына талдау жасауға; өз күшін дұрыс бағалауға, қабілетін, мінезін, тапсырылған тапсырмаға өзінің қатынасын, ұжымға қатынасын; өз алдына мақсат қоюға және оған жетуге; өз сезімін жеткізе білу және барлығы үшін ашық болуға оқытады. Бұл процедура қалай көріне алады? Жанған оттың басында кешке жиналады және өткен күннің бірлескен талқылауын бастайды. Балалар кезекпен өз сезімдерін, қайғыруларын және әсерлерін айтады.

Егер жұмыс өтілі бар туристтердің біреуі балалардан бұрын бірінші болып (бірақ топ жетекшісі емес) бұл кешкі әңгімені бастаса - бұл балалар үшін рефлексияның жақсы мысалы ретінде қызмет жасай алады және бірден биік деңгейі жеткілікті болады. Ересек жетекшіге күннің талдауын бітіру ұсынылса жақсы болады. Кешкі әңгімені бастау ересек адамға ұсынылады. Ұшуларды талдау кезекті командирларға бұл функцияны беру мүмкіндігі туристтер үшін күнделікті дәстүрлі және үйреншікті.

Көркем-эстетикалық бағыт

Көркем-эстетикалық тәрбиенің міндеті ғажайып табиғатқа, еңбекте қабылдап бағалануға қабілетті өмір, қызмет тағы басқа салаларының қай тұрмыс-салтқа байланысты тұлғаның шығармашылық белсенділігін қалыптастыру. Бала әдемілік, ұқыптылық және тазалық туралы алғашқы қарапайым түсініктерді жанұяда алады, бұған тап эстетикалық тәрбиені бастайды.

Әртүрлі жүйелерде бұл сырық, оған арқа сүйейтін негіз. Біз эстетикалық тәрбиені жүйеде мұндай негізбен көркемөнер деп санай аламыз: музыка, архитектуралар, мүсін, кескіндеме, би, кино, көркемөнердің тағы басқа түрлері театр, көркемөнердің декоративтік-қолданбалысы.

Педагогтің міндеті бала бойындағы қабілеттілік өнерімен ләззаттанып, эстетикалық қажеттіктер, мүдделерді дамытып, олардың эстетикалық талғамын дәрежеге дейін алып жүруге тәрбиелеу.

Ең алдымен баланың өнердің кез келген түріне өзара әрекеттесуі қабылдаудан бастайды. Көркем шығарманың қабылдауын үдерістің өзіне өте маңызды ерекше көңіл бөлу. Өнер бойынша пәндер және сабақтан тыс жұмыстардың мазмұнын құрайтын элементтердің әрқайсыларының білім беретін мүмкіндіктерін қарастырайық. [10]

Әдебиет көркем сөзді көркемөнер, әдебиеттің тарихы, ғылым, әдебиеттану және әдеби көркем - шығармашылық қызметтің дағдыларынан тұрды. Әдебиеттің негізі және бас элементі көркемөнер болып табылады - көркем сөзді шығарма. Баланың әдебиет жұмыстарының үдерісінде оқу дағдылары жетіледі, көркем шығармалардың эстетикалық игеруін оқиды, олардың мазмұнын сіңіреді және өз психикалық күштерін жетілдіреді: елестету, ойлау, сөз. Оқу, эстетикалық қабылдауды қабілеттілік, аналитикалық және дағдарыстық ойлаудың дағдыларын дамыту - тәрбиелік мақсаттың өте тиімді табысының шешуші құралдары.

Музыка интеграцияланған пән ретінде өзіне музыкалық шығармаларды оқу, тарихты, музыканың теориясын, сонымен бірге қарапайым ән салу саласында аспапта ойнауды қосады. «Музыка» музыкалық білім және мектеп оқушыларының тәрбиесінде біртұтас эстетикалық міндеттерді алға қояды. Барлық сабақ адамның адамгершілік-эстетикалық сипат қызметін, ниеттер, көзқарастар, сенімдер, сонымен бірге және музыкалық қызмет барлық түрлеріндегі дағдыбілім алушылардың рухани байлықтарын дамытуды қамтамасыз ететін музыкалық тәрбиеге бағытталған.

Бейнелеу өнері интеграцияланған пән ретінде өздерінің көркем шығармаларын таныстыру, жаттығу суреті, бейнелеу грамота және шығармашылық өзін көрсете білудің дағдыларын, бейнелеу қызметтің теориясының элементтерін игеруді бірлестіреді. «Бейнелеу өнері» - бұл балаларды суретпен, графикамен және бейнелеу өнерлерін құрайтын мүсіндермен ғана емес, архитектурамен және сән өнерімен таныстырады. Қазіргі өнерлердің арасында аталғандар ерекше орындарда орналасқан. Уақытынан тыс жұмыс балаларға өнермен нақты танысу мүмкіндігін кеңірек береді. Ол мұндай кино және театр өнердің түрлерімен танысады.

Кесте 4

<i>Өткізілетін орны</i>	<i>Уақыты</i>	<i>Ұйымдарстыру түрі</i>
Мектеп	Оқу жылының екінші жартысы	<i>Көркем шығармашылық үйірмелері, қол өнерінің сапты аяқтары: крестпен, тығыз кестемен кесте тігу.; қиық пластика,</i>

		<i>жұмсақ ойыншық; жазықтық және көлемді флористик, коллаж; тастарға,</i>
		<i>ағаш бойынша қол қою; қағаз пластикасы; суық батик; әшекей әйнек; терімен, сабанмен жұмыс тағы басқалар.; (лего - құрастыру) техникалық өнердің сапты аяқтары, үй қолөнерлері; көркем көрмелер, мұражайларға бару, кино, өнер, спектакльдердің фестивальдерінің сыныбында, мектепке, театр, қоғамның, мектеп оқушыларының қоршаған мектебіндегі көркем акциялар.</i>
Жанұя	Оқу жылының екінші жартысы, демалыс күндері	
Қосымша білім беретін ұйымдар		
Мектептің сауықтыру лагерьлері	Каникул уақыты	<i>Ойындар - миниатюра, тарихтан сюжеттерінің сахналауы, тақырыптағы диалогтері, әсерлі таңырлық бағдарламалардың оқу және көруі, (әдейі тартып алған мамандар) компьютер ойындары, аспаптағы ойын, музыкалық шығармалар және тағы басқаларды тыңдау</i>

Әлеуметтік-педагогикалық бағыт

Әлеуметтік - педагогикалық бағыт сабақтан тыс қызметтің ұйымдары негізге шеңберіндегі қоғамдық - пайдалы қызмет.

Мықты сенімдері бар саналы азаматтың құрастыруын мәселе идеялы және бар болмысыменен тәрбие бұрышының алдында тұрады және тәрбие негізінен негізгі мәселе болып саналады. Өзі және себеп мақсаттылық қалыптастыруға - адамның саласын қоршаған бір-бірі, адалдық және ақиқаттық, табандылық, еңбексүйгіштік, қажеттігіне ұжымдық, талапкершіліктің ерте жылдарымен маңызды тәрбиеленуіне пайда әкелу.

Қарым-қатынастың ережелерін меңгермей әлеуметтік белсенділікті қалыптастыру мүмкін емес, баланың өз орнын табу деңгейін дамыту үдерісінде, «мен және менің құрдастарым», «мен және ересектер», «мен және қоғам» қатынасында өз орнын кеңейту. Кіші жастағы оқушының қоғамдағы пайдалы жұмысын бағалауда оның азықтығы емес, ортақ жұмысқа деген жауапкершіліктің қалыптасуы.

Білім алушылардың қоғамдық-пайдалы қызметтерін ұйымдарда бастауыш сыныптан бастап өзбетімен орындауды, жеке, топтық қызметтерді ұйымдастыру қажет. [12]

Кесте 5

Өткізілетін орны	Уақыты	Ұйымдарстыру түрі
Мектеп	Оқу жылының екінші жартысы	<i>Мектеп аумағының сәулеттендіруін жобаның шеңберлерде жұмыс істеуі»;</i>

		<i>сынып, мектепті көгалдандыру бойынша жұмыс; сыныптағы кезекшілік ұйы</i>
		<i>мы; кәсіби бағдарлау әңгімелер, әртүрлі мамандықтардың өкілдермен кездесу; поделкалардың көрмесі және бала өнері; десанттар, сембіліктер;</i>
Жанұя	Оқу жылының екінші жартысы, демалыс күндері	<i>(ересек ұйымдастырылған әлеуметтік акциялардағы баланың ынталы қатысуы) әлеуметтік сынақтар; (ұжымдық шығармашылық іс) ҰШЖ; әлеуметтік - білім беретін жобалар; (ұсталардың почта, қаласы, фабрика) сюжетті - рөлді өнімді ойындар тағы басқалар.</i>
Қосымша білім беретін ұйымдар		
Мектептің сауықтыру лагерьлері	Каникул уақыты	

Осы бағыт білім алушылардың әскери-патриоттық тәрбиені қалыптастырудағы күрделі және көп жақты үдерістің құрама бөлігі ретінде бағытталуды қоса алады.

Оның негізі балалардың кез келген экономикалық және саяси ахуалдардағы Отанға деген сенімі мен мақтанышында жатыр.

Мемлекет пен білім алушылардың алдында негізгі міндет: Қазақстанның азаматына лайықты болу, жақсы оқу, мемлекетке қызмет етуге дайын болу. Патриоттық жұмыстар әртүрлі қызметтерді қолдануды көздейді.

Кесте 6

Өткізілетін орны	Уақыты	Ұйымдарстыру түрі
Мектеп	Оқу жылының екінші жартысы	<i>Тарихи өлке тану: әзірлеу, іздестіру - (отбасылық, мектеп) архивтар және мұражай қорларындағы зерттеу жұмысы тағы басқалар. Тіршілік әрекетінің қауіпсіздігінің негіздері бойынша әзірлеу: оқу-таңырлығы, ардагерлермен кездесу, отансүйгіштік бағытталған фильмдерінің ерлік сабақтарын көру. Қолданбалы дене-күш дайындық: шығармашылық ойыны: тақырыптық жиындар, (ән, сурет, фотосурет тағы басқалар) шығармашылық байқаулар, (жарқыл, алау тағы басқалар) әскери-спорт мерекелер тағы басқалар. Волонтерлік қызмет: қамқорлық, қорғаныстық - жаппай жұмысты қарау, бір айлығы, жадтың вахтасы тағы басқалар.</i>
Жанұя	Оқу жылының екінші жартысы, демалыс күндері	
Қосымша білім беретін ұйымдар		

2.2 Балаларға қосымша білім беру ұйымдарының құрылымдық-ұйымдастыру түрін жүзеге асыру

Балаларға қосымша білім беруді дамытуының жетістігі, көбіне жалпы білім беру мекемелері ұйымдарының дәрежесіне тәуелді. Соның аз дегенде төрт түрлі деңгейін атап өтуімізге болады.

Біріншісі кездейсоқ жиынмен бейнелейтін үйірмелер, секциялар, клубтар тағы басқа бір-бірімен көбіне сәйкес келмейтін, кадрлық, материалдық мүмкіндіктері бар толық тәуелді жұмыс. Мұндай жағдайда балаларға қосымша білім беру, нақты білім беретін ұйымның ерекшелігін қамтып көрсетпейді, ал тиімділік-түгелдей елеусіз мектептің дамуы үшін ғана.

Сонымен бірге, жұмысты үйренушілер үшін, бұл шығармашылық бірлестіктерінің маңыздылығы бола алады.

Екінші деңгей-неғұрлым күрделі және неғұрлым дамыған. Ол нақты ішкі шоғырланған түрлі бағыттағы қызметпен бөлінеді. Дегенмен жұмысты негізінен біртұтас мазмұнда құрастыруға болмайды. Ол қосымша білім беру оқытушыларының мектепті біртұтас оқу-тәрбиелік үдерісіндегі жұмыс қызметінің болмағандықтан, ойластырылған бағдарламасы және үйлестіре білмеудің жеке бөліктеріне ыдырайды.

Үшінші деңгей-түрлі шығармашылық бірлестіктер біртұтас білім беретін бағдарламаның негіздерінде жұмыс істейтін мектептің жеке бөлімшесі сияқты балалардың қосымша білімінің дамытуын ұстаздар өз қызметін үйлестіре алады.

Төртінші деңгей-мектептің негізгі құрылымдарын балардың және қосымша білім берудің кірігуін ұйымдастыру маңыздылығы. Олардың қызмет деңгейін концептуалды идеясын есепке алумен тұрғызады және түгелдей ұйымның дамуын қамтамасыз етеді. Бүгінде көптеген мектептер алғашқыдан алыстап кетті, екінші деңгейге жақындады, балаларға қосымша білім беру дамуының үшінші және төртінші сатысына көшу үшін қорлар әлі жиналмаған. [23]

Балаларға қосымша білім беруді дамуын қамтамасыз ету, жалпы білім беру мекемелерінің өзара әрекеттесуі

Қосымша білім беру директорының орынбасары (оқу-тәрбие жұмысы бойынша). Бұл қызмет жақында ғана пайда болып, әліде көптеген мектептерде жоқ, бірақ балаларға қосымша білім беру жүйесін дамытуда мұндай мамандықтар барлығы өткірлеу сезіледі.

Оның негізгі міндеттеріне - оқу-тақырыптық жоспарды бақылауды орындау, білім беру бағдарламаларын ұйымдастыруды құруға көмектесу, оқытушылардың кәсіби біліктілігін арттыруына көмектесу және барлық қосымша білім беру орталықтарындағы оқытушылардың

үйлестірушілік қызметі кіреді.Ең маңыздысы балаларға қосымша білім берудегі негізгі интеграциялық бағытқа бағыттау, пәнді жүргізуші мұғалімдер және үйірме жетекшілері, секциялар, ұйымға әдістемелік жұмыстың (педагогикалық шеберліктер, әдістемелік кеңестер, пікірталас клубтары, семинарлар құру тағы басқалар) бірігуі.

Директордың орынбасары тұжырымдаманы өңдеуде және жалпы білім беру ұйымдары бағдарламасының дамуын балаларға қосымша білім беру концепциясына белсенді қатысқандар қатарын қабылдайды.

Қосымша білім беру педагогтері - түрлі бағыттағы қосымша білім беретін бағдарламаны іске асырудағы ең маңызды мамандардың бірі.Ол таланттыларды, мектеп оқушыларының қабілеттілігін, олардың көркемөнер, техникалық, спорттық қызметтерін қоса дамытумен айналысады.Ол шығармашылық бірлестіктер тізімін құрайды, үйренушілердің құрамын сақтауға мүмкіндік туғызады, білім беру бағдарламасын ұйымдастыру, мектеп оқушыларымен тікелей білім беру қызметін алып бару, дәйекті форм таңдау, әдістертемелік қызметтің мазмұнын қамтамасыз ету. Авторлық білім беретін бағдарламаларды өңдеуге қатысады және олардың ұйымдастыру сапасына жауап береді.Балаларға қосымша білім беру жүйесінде балалардың қабілеттілігін дамыту бойынша ата-аналарға консультациялық көмек көрсету керек.

Ең маңыздысы, қосымша білім беру оқытушылары мен мектеп жетекшілері бірігіп жұмыс істеуінде, олармен біргелікте нақты балаға лайықты білім беру жолын таңдауында болып табылады.Жалпы баланың білім алуға деген құштарлығын дамыту, сондай-ақ білім беру бағдарламасын, тақырыптық қызметімен байланысты оқу бағдарламалары туралы түсінігі болуы керек. [16]

Сынып жетекшісі әрбір баланың мүмкіндігінше талатты балаларды әрі қарай қызықтыра алатын және жеке өмірінде өз жолын дұрыс табуына, кез-келген мәселеден тез арылуға үлес қосуы шарт.Балаларға қосымша білім беру бағдарламасын жүзеге асыруда, мұндай әлеуметтік-психологиялық терең білімі бар педагог, гуманистік педагогика қағидаларын ұйымдастыруды іс жүзінде өзінің әріптестеріне қолдау көрсете алады.

Мектеп шығармашылық бірлестіктерінің жетекшілерімен және күн ұзағына болатын топ *тәрбиешілері мен жолбасшылары* балаларға өз дарындылығын ашуға көмектесуге ойдағыдай әрекеттесе алады.

Мәселен, бас жолбасшы ұйымға әлеуметтік-маңыздылығы бар мерекелерде, жарыстарда және басқада жалпы мектеп іс-шараларында, сондай-ақ белсенді қатысушы болып табылатын, ең алдымен үйірме мүшелері, бірігіп көмекші таба алады немесе кері байланыс болуыда мүмкін. Қосымша білім беру педагогтарының көмегімен ынталы,

дербес, алғырлық қасиетімен ерекшеленетін балаларды оңай кездестіруге болады.

Ұйымдастырушы–педагог оқушылардың қызметінің көркемөнер, спорттық, техникалық, туристік-өлкетанушылық, экология-биологиялық бағыты бойынша жетекшілік жұмысын алып барады. Оларға әдістемелік ұйымдастырушылық, тәрбиелік мәселелерді шешуге көметеседі, сабақты жүргізуші сол немесе басқа бағытпен ұстаздардың жұмысын үйлестіруге көмектеседі. Мектеп оқушыларының дарындылығын анықтауға және дамытуға көмектеседі. Балалардың қызығушылығына жауап беретін жаңа шығармашылық бірлестіктерінің пайда болуына жағдай жасайды. Қосымша білім беру педагогтарының кәсіби деңгейінің өсуіне директордың орынбасарымен бірге мүмкіндік туғызады.

Мұндай қызмет педагогтардың күнін түбегейлі қамтиын жалпы білім беру ұйымдарында, өз алдына жүйеге бөлінген балаларға қосымша білім беру ұйымдарында жиі кездеседі. Жалпы білім беру мекемесі жағдайында балаларға қосымша білім беруді дамытудың басты ролін педагог-психолог ойнай алады. Өзінің кәсіби білімінің арқасында, ол тұйық балалардың қабілеттерін айқындайуға, олардың көлбеулігін және ынтасын дамытуға жағдай жасай алады. Өз жұмысын психикалық, соматиялық, оқушылардың әлеуметтік аманшылығын сақтай отырып, ол балалардың шығармашылығы жағынан зерек, сондай-ақ нақты даму тәртібін түзеуді қажет ететін балаларға қолдау көрсетеді.

Педагог-психолог түрлі шығармашылық бірлестіктердің жетекшілеріне кеңес беріп, балаларға жүйке диагностикасын өткізіп, олардың даму қабілеттерінің өзгеріс деңгейін қадағалай отырып, тәрбиеленуші мен ұстаздардың арақатынасының қиыншылық себептерін ашып көрсетеді.

Әлеуметтік педагог балаларды әлеуметтік қорғау міндетін шешеді, олардың шығармашылық қабілеттіліктерінің дамуына көбінесе бөгет келтіретін, олардың өмірлік деңгейін зер сала үйренеді. Әлеуметтік педагог мұндай балаларға дер кезінде көмек көрсетуге тырысады, түрлі даулы жағдайларға және балаланың қалауын іске асыру үшін өте қолайлы ортаны табуға мүмкіндік береді. Ол қосымша білім беру педагогына «қиын баламен» өзін қалай ұстауды, оны қандайда бір шығармашылық түрімен қызықтыруды айта алады. Ол өзінің тәрбиеленушілерін әлеуметтік мағыналы істерге және бұл қызмет қосымша білім беру педагогтарымен ынтымақтастықты қоса алады. Әлеуметтік педагог сабақтың кәсіптік бейімдеу түріне көп көңіл аударады, өйткені ол бейімделген функцияларды орындауында, ол үшін оның қамқорлығындағы жақсы мәселік алаң болуы мүмкін.

Сонымен бірге пәндік-мұғалім балалардың қосымша білімінің жүйесін дамытуда өз үлесін қоса, балалардың негізгі және қосымша білімінің кірігуі мақсаттарындағы мүдделер бойынша шығармашылық бірлестіктердің жетекшілерімен ынтымақтаса алады.

Ол нақты дәріс өткізуінде қосымша білім беру (мағыналы, ұйымшылдық, әдістемелік) элементтерін қалауынша әкелуі мүмкін.

Сондай-ақ, мұғалім қосымша білім беру жүйесіне өзінің клуб немесе үйірмелерді ұйымдастырып, тікелей енгізуге мүмкіндігі бар.

Бұл пәндік үйірмеге ғана емес кез-келген шығармашылық бірлестіктер, мұғалімге қайда сәті түссе өзінің жеке қызығушылығын, әуесқойлығын, дарындылығын, ұйымдастыруды оның кәсіптік шеңберінде әдеттен тыс ұйымдастыр алады. Мұндай адамның көп қырлылығы тек үйренушілердің ортасында оның беделін күшейтеді.

Қосымша білім беру оқытушыларына және олардың тәрбиеленушілеріне көркем әдеби, әйгілі-ғылыми, таңдаулы қызықты әдістемелік тере түбегейлі көмек көрсетіп отырған *мектеп кітапханашысының* жұмысына көңіл бөлуіміз керек.

Кітапханашы жаңадан шыққан кітап шығарушы, баспасөз, аудио-видео өнімдерін қадағалай отырып, бұл мәліметтерді мұғалімдерге және оқушыларға жеткізіп отырады.

Шындығында да, мектепте балаларға қосымша білім беруді дамыту көбіне мектеп директоры және оның орынбасарына тәуелді.

Олардың шығармашылық бірлестіктерінің қызығушылығы бойынша жетекшілердің қарым-қатынасына құрметпен, олардың алуан түрлілігінің маңыздылығын түсіну, балаларға қосымша білім беру жүйесін техникалық жабдықтау үшін ептілікті табу мүмкіндігін, қосымша білім беру мұғалімдеріне материалдық және рухани қолдау көрсету-мұның барлығы мектепте түгелдей білім беру маңыздылығының жағдаятын құруға, балаларға негізгі және қосымша білім беру басты рөл ойнайды.

Сайып келгенде, жалпы білім беру мекемелеріне, балаларға қосымша білім беру жүйесі сол немесе басқа деңгейдегі дерлік педагогикалық ұжым қосылады.

2.3 Жалпы білім беру мекемелерінде балаларға қосымша білім беру жүйесін дамыту жағдайы

Жалпы білім беру мекемесіндегі балаларға қосымша білім беру жүйесінің дамуын ұйымдастырушылық түгелдей тапсырма түрлерінің табыстылығына, кадрлық, әдістемелік-бағдарламалы, психологиялық сипатына тәуелді.

Ең алдымен, ұйымшылдық жағдайы қосымша білім беру мектептерінің үшінші және төртінші деңгейіне сәйкес келетіндей етіп, яғни балаларға қосымша білім берудің құрылымын дамытудан тұрады.

Бұл үшін осы мекемеде жұмыс істейтін әлеуметтік мәдени ахуалын талдап, қосымша білім беруде балалармен олардың ата-аналарының қызығушылығын анықтау қажет. Сондай-ақ, мектептің ерекшелігін, оның бағдарын, негізгі мақсатын, қалыптасқан дәстүрін, заттық-техникалық және кадрлық мүмкіндіктерін ескеру маңызды. Егер оның құрылымы белгісіз жүйеге келтіру элементінің ерекшеленуінен басталса, балаларға қосымша білім беру мектебінде өзіндік дербес бөлімшенің мәртебесін жылдам ала алады. Мәселен, бұл кез-келген шығармашылық бірлестік, көпжоспарлы және түрлі бейімді жұмысты өткізуші, музыкалық және көркем ұжымдарды бірлестіруші, орыс мәдени (ұлттық) орталығы, этнографиялық өлкетануға еліктеуші, тарих және өлкенің мәдениеті туралы материалдар жинағы болуы мүмкін. Балаларға қосымша білім беруді дамытуда нақты жалпы білім беру мекемесі арнайы ерекшеліктерін сақтап, жалпы бағыттылықпен стратегиялық желісін ескеріп, мұндай түрлі жастағы ұжымды басқа шығармашылық бірлестікке жұмысқа тұрғызу едәуір оңай келеді.

Мектепте балаларға қосымша білім беру жүйесін дамыту құрылымын өздігінен жасауға, балаларға қосымша білім беруде бірлесуге, өзара сіңісуге, тамаша мүмкіндік туады. Сайып келгенде, бұл екі саланың бір-біріне сіңісуі

- оның алуан түрлілігі барлық білім беру жүйесінің тұтастығында;
- нақтылы тұрақтылық және тұрақты дамыту;
- рухани-адамгершілік қасиетін қалыптастыру, епшілдік, мектеп оқушыларының дағдылары және олардың сезімталдық-бейнелі саласының дамуының қажеттілігі;
- білім беретін үлгілер, технологиялар, нақты ескілік жүйесін және белсенді инновациялық педагогикалық ойларды сақтау;
- оқушылар және педагогикалық ұжымы өмірінің мектеп дәстүрлеріне қолдау көрсету және ұйымның жаңа жолын іздестіру;
- балалармен жұмыс істеуге дайын (мәдени, ғылыми, өндіріс қызметкерлері, қоғамдық ардагерлер ұйымдарының өкілдері ішінен) жаңа адамдардың шақырылуы және педагогикалық ұжымның жақсы күштерін сақтау. [14]

Басқа ұйымдастыру міндеті арасында негізгі келісім шартты немесе балалардың қосымша білімінің әр түрлі мекемелері бар мектебінің келісімі негізінде ынтымақтастықты атап өтуге, сонымен бірге балалардың негізгі және қосымша білім беруге жақындауына мүмкіндік туғызады. Балаларға қосымша білім беру мекемесімен шығармашылық және мектептегі іскерлік байланысының арқасында: мерекелерде, сайыстарда, сауық кешінде, көрмелерде тағыда басқа жаппай түрлі іс-

шараларға дайындығының деңгейін және мазмұнын жақсартуға болады.

Бұл мектеп оқушыларының мүмкіндігін қосатын көркемөнер, спорттық, туристік-өлкетанушылық және басқа қызметке жедел мәлімет беретін ғажайып мүмкіндік. Мұндай ынтымақтастық жұмыс жоспарын, мектептің мүмкіндігін есепке алу және үйренушілердің жеке қызығушылығын балаларға қосымша білім беру мекемелерін үйлестіруге мүмкіндік береді. Түрлі жастағы оқушылардың қызығушылықтарына сәйкес мектеп ішінде ұйымдастырылған жағдаяттар шығармашылық бірлестіктерін дамыту мақсаты жүзеге асырылуы керек.

Өкінішке орай, көпшілігі кішкентай және орта жастағы балаларға есептелінген (жұмсақ ойыншық, драма үйірмесі, волейбол, аэробика) мектептердегі үйірмелер және секциялар он жыл бойы ауыспайды немесе бірнеше атаулармен шектеледі. Қазіргі жасөспірімдерді не қызықтырады; спорттық би, шығыршықты дөңгелектер, скейтбординг, шығыс жекпе-жектері, таспаға түсіру техникасы, компьютерлік технологиялар тағыда басқаларды меңгеуге ұмтылады, дегенмен жоғары сыныптағы оқушыларға айтарлықтай көңіл бөлінбейді, әсіресе балалардың қызығушылығы есепке алынбайды.

Әрине, балаларға қосымша білім беру жүйесін ұйымдастыруға өзінің әлеуеттік мүмкіндіктерін және шығармашылық даму қажеттілігін, олардың мүдделерін қызығушылығын әрқашан есепке алу мүмкін емес, (және әрқашан қажет емес) бірақ ондай мәселені шешу түрлерін іздестіру қажет. [11]

Өкінішке орай балалардың қосымша білім беру негізінде жан-жақты дамуы үшін, жалпы білім беретін мекемелерде «үлгілі-көрсеткіш» ұжымы (мектеп театры, музыкалық ансамбль, спорттық топ және т.б.) әкімшіліктің негізгі даму бағыты болып табылады. Бұл мүмкіндік мектеп жетекшілері, оқу-тәрбиелік қызметі үшін, балаларға қосымша білім беру жүйесінің құрылуына күш салмай ойдағыдай жақсы есеп беруінде. Мұндай жағдайда, «дегдарлы» балалар ұжымы өздерінше оқшау өмір сүреді, тек үлкен емес топтың балалары үшін ғана қызықты, қалғандары оларға қызғанышпен қарау ғана қалады, өздерін дарынсыз, залалды, ақиқаттан алыс сезінеді. Ұжымдық мәселелерді шешуде осы тәріздес кемшіліктерді есепке алу керек.

Кадрлық шарттар-бұл ең алдымен, қосымша білім беру педагогтерінің кәсіби деңгейінің өсуіне мүмкіндік береді.

Балаларға қосымша білім беру кіріс топтамасында барлық шығармашылық клубтарының жетекшілеріне олардың өз бетінше әріптестермен қызметтестік, педагогтердің шығармашылықтарын жандандыруды бағыттау маңызды мәселелерді ойластырылған ұйымдастыру шеңберінде семинарлар, курстар, пікірталастарды өткізуі

тиіс. Сондай-ақ, сабаққа өзара қатынасуы, ашық шаралардың өткізілуі, олардың талдауы кәсіби деңгейінің өсуі үшін көп береді.

Пәндік-мұғалімдерге, сынып жетекшілерімен, тәрбиешілермен шығармашылық ынтымақтастықты құру: барлығын толғандыратын мәселелерді бірлесіп талқылау (тәрбиелік, дидактикалық, әлеуметтік, жалпы мәдениеттік) тек қана әдістемелік бірлесуді ғана емес, педагогикалық шеберлік, бірінғай педагогикалық ұжым, кәсіби мүмкіндігі молаяды.

Балаларға қосымша білім беру мекемесінің негізінде Институт біліктілігін көтеру мақсатында педагогтарға курстарды ұйымдастыруды, шақырылған ғалымдармен семинарлар өткізуді үнемі бақылау керек.

Педагогтерді түрлі кәсіби сайыстарға қатысуын (қосымша білім беру педагогтерінің сайысы, авторлық білім беру бағдарламасы, тәрбиелік жүйе т.б) жандандыру маңызды.

Одан бөлек, педагогикалық журналдар үшін мақала жазу, педагогтерді ғылыми жұмысқа қосылуына жағдай жасау.

Кім қандай болмасын қызықты қолөнермен айналысса, және оның құпияларын балаларға тапсырғысы келсе, сондай-ақ, балаларға қосымша білім беруді дамыту жүйесінің табыстылығы жалпы білім беру мекемелеріне «тың күш», жаңа адамдар, мәселен , мәдениет мекемесі жұмысшылары ішінен, спорттық, шығармашылық, қоғамдық, ардагер ұйымдары, ата-аналар қоғамына тәуелді болады.

Педагогтердің кәсіби және шығармашылық деңгейінің өсуіне, балаларға қосымша білім беру оның бөлімінде, мектептегі жайлы жағдайларды құруға бағытталған психологиялық жағдай.

Бұл тапсырманы шешу, алдымен жалпы білім беру мекемелері әкімшілігінің құзырына, балаларға қосымша білім беруін дамыту жүйесінің маңыздылығын көрсете алатын, басқа мұғалімдердің мүдделерімен қатар жатады.

Екінші дәрежелі педагогикалық ұжым мүшесіне шығармашылық бірлестіктерінің жетекшілеріне ара-қатынасы рұхсат етілмейді.

Кім зерттеу жұмысын жүргізсе, сол педагогтермен өзінің жұмыс тәжірибесімен белсенді бөліссе, әріптестеріне көмек немесе қолдай көрсетсе, авторлық білім беру бағдарламаларын құрумен жұмыс жасаса, қосымша білім беру бойынша директор оның орынбасары ғылыми-әдістемелік жұмысты әрқашан қолдап, көтермелеу қажет.

оларға басшылық ететін шығармашылық ұжымдардың биік жетістіктеріне жетекшілік ететін қосымша білім беру педагогтеріне табысты жұмысы үшін рухани және материалдық қолдау көрсету қажет.

Осы жетістіктері туралы және қандай оң тәжірибені көрсетіп жатқаны туралы барлық білім алушылар, мұғалімдер, ата-аналар білуі тиіс.

Бағдарламалық-әдістемелік шарттар

Балалардың қосымша білім беру жүйесінің маңызды, концептуалды, әрбір шығармашылықтағы бірлестіктің қызметі сияқты бағдарламалық-әдістемелік қамтамасыз етуді дамыту мүмкін емес.

Ортақ стратегияны дамытудағы мақсат пен міндеттер педагогикалық қызметтің негізгі қағидаларын, жұмыстың маңызды сызықтарын қамтып көрсетуі керек. Мектептің өте білікті ұстаздары, басқа мамандардың басқаруымен : БАИ, ғылыми қызметкерлердің, қосымша білім мекемелері әдіскерлерінің салмақты шешімдері бірнеше жылдарға есептелінген.

Бір жағынан тиісті орта білім мекемелерінің шарттарындағы есептейтін білім беретін бағдарламалары көп қолданылынды, мектеп білімінің кемшіліктерінің орнын толтыру керек болса, екіншіден - оның жетістігін есепке алу қажет. Өзінің авторлық бағдарламаларын өңдеуде, қосымша білім беру педагогтері, қосымша білім беретін бағдарламаның және пәндер мазмұнымен танысуы керек. Бұл пәндік-мұғаліммен бірге бірлескен шығармашылық жұмыс үшін маңызды.

Егер қосымша білім беретін бағдарламалар мектеп оқушыларының қызығушылығы мен қажеттіліктеріне сәйкес келсе, шын мәнінде білім беретін мекемелердегі балалардың қосымша білім беру жүйесінің дамыту, нақты мекемеде олардың қанағаттандыруының нақты мүмкіндіктері, баланының меншікті құндылық , әсерлі ұстанымды құрастыруға көмектесетін болып қалыптасады, оның өзі үйренуі және өздігінен даму жағдайын жасайды.

Жаңа ұрпақтың қосымша білім беретін бағдарламаларының жаңаруы келесі қағидаларды есепке алуды көздейді :

- ұлттық және жалпы адамдық құндылықтарды гармониялық тіркестіруге мүмкіндік беретін кең гуманитарлық мазмұнға бағыт;

- мектеп оқушыларында әлемнің бүтіндік, әсерленушілік- бейнелі қабылдауын құрастыру;

- қай жас шамасындағы балалар үшін облыста тұлғалық білімнің жеткіліксіз білім беретін тақырыптарға, мәселелерге үндеу;

- баланың таңымдық, әлеуметтік, шығармашылық белсенділігін дамыту, оның бар болмысының сапалары;

- негізгі білімнің мазмұнын қолдану, оның тарихи - мәдениет тану компоненттеріне тірек;

- білім беретін үдеріс бірлігін іске асыру.

Жаңа ұрпаққа қосымша білім беретін бағдарламалары күрделікті әртүрлі деңгейлерді және ұстаздың балалармен не бір топпен, баламен жеке жұмыстың ұтымды нұсқасын табуға мүмкіндік беруі керек. Сонымен бірге олар ашық түр болуы керек, яғни нақты педагогикалық есептерді есепке алу, бар өзгерісті нақтылы кеңейтуге бағдарланған, нұсқалығымен қолданудың айырмашылығын ажырата білу. Олардың негізінде әртүрлі топтардың қызығушылығына, мүмкіндіктеріне, өлке, әлеуметтік-мәдениетті ерекшеліктерге жауап беретін жұмысты олардың ата-аналары, ұстазы нақты орта білім мекемелерінің дәстүрлері мен шарттарын тұрғызуға болады.[24]

Қорытынды

Кәсіби білімнің қазіргі даму бағыты әрбір білім алушының деңгейлерін есепке алу даралығының дамыту қажеттіліктерін жаңа білім жүйесінің өзгеруіне байланысты талапқа сай потенциалдық мүмкіндіктерін толық ашуға мүмкіндік береді. Білім жүйесінде орнатылған реформалар шарттарында білім алушының кәсіби білім жүйесінде дайындық сапасын жоғарылату мәселесінің жоспарын бірінші ұсынады. Кәсіби білімнің дәл қазіргі дамитын жүйесі өздігінен білім беретін қызметтің есебін құзырлы шешуге қабілетті бітірушіні әзірлеуге әлі мүмкіндік беруге жеткіліксіз. [17]

Осы әдістемелік нұсқаулықтағы мақсат кіріспеде қойылған міндеттермен әлеуметтік - жеке құзырлардың кәсіби қызметке дайындаудағы рөлін орындаудың арқасында жетіп, талқыланған.

Зерттеу тәжірибесінің маңыздылығы әлеуметтік – әрбір білім алушының әлеуметтік-тұлғалық құзыреттілігінің сапалы ерекшеліктерін анықтау, жеке траекторияда кәсіби дамуды есепке алуға мүмкіндік береді, маманның қалыптасуындағы қиыншылықтарды, сонымен бірге кәсіптік қызметтегі әрбір субъекті үшін бәсекеге қабілетті, шығармашыл тұлғаны қалыптастыруды болжауға болады.

Сонымен, білім беру үдерісіндегі бағыттың құзыреттілігін іске асыру маман дайындаудың сапасын өзгертуге мүмкіндік береді, жаңа ұрпақтың қоғамдағы қазіргі талабы мемлекеттік білім беретін стандарттарын қолдану мүмкіндігін береді.

Қолданылған әдебиет

1. Жексенбаева У.Б., Компетентностно ориентированное образование в современной школе. Алматы, 2009, 8-9 с.
2. Байденко В.И. Компетенции: к освоению компетентностного подхода // Труды методологического семинара «Россия в Болонском процессе: проблемы, задачи, перспективы». М., 2004.
3. Бондаревская Е.В., Кульневич С.В. Парадигмальный подход к разработке содержания ключевых педагогических компетенций // Педагогика. 2004. №10. С. 23-31.
4. Зеер Э.Ф. Компетентностный подход как методологическая позиция обновления профессионального образования // Вестник учебно-методического объединения по профессионально-педагогическому образованию. 2005. №1 (37). С. 5-12.
5. Зеер Э.Ф. Реализация компетентностного подхода в профессиональном образовании / Э.Ф. Зеер, Д.П. Заводчиков, Е.Г. Лопес. Екатеринбург, 2007.
6. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. // Труды методологического семинара «Россия в Болонском процессе: проблемы, задачи, перспективы». М., 2004.
7. Зимняя И.А. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека / И.А. Зимняя // Интернет-журнал "Эйдос", 2006.
8. Сартакова Е. М. Социально-личностные компетенции и условия их развития.
9. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. 2003. №5. С. 58-64.
10. Бруднов А. Развитие дополнительного образования детей в условиях общеобразовательного учреждения // Воспитание школьников. – М., 1995. – № 5.
11. Бухвалов В.А. Развитие учащихся в процессе творчества и сотрудничества. – М.: Центр «Педагогический поиск», 2000.
12. Горский В.А., Сулейманова З.З., Чупанов А.Х. Профильное обучение в системе внешкольного, дополнительного образования учащихся//Дополнительное образование.-2005.-№4.-С.3-13.
13. Евладова Е.Б., Петракова Т.И. Содержание и организация воспитания и дополнительного образования в школе. – М., ВЛАДОС, 2001.

14. Жирякова П. Внешкольные учреждения: компонент культурной среды школы //Новые ценности образования. – М., 1996. № 4.
15. Тавстуха О.Г. Единство многообразия //Университетский округ, 2001. – № 1. – С. 38.
16. Володина, Ю.А. Компетентностный подход в подготовке школьников к профессиональному самоопределению / Ю.А. Володина // Психологическая наука и образование. 2008., №2., с.80-86.
17. Гериш, Т.В. Компетентностный подход как основа модернизации профессионального образования/ Т.В. Гериш, П.И. Самойленко // Стандарты и мониторинг в образовании.- 2006.-№2.-с.11-15.
18. Дополнительное образование: Словарь-справочник /Д.Е. Яковлев. – М.: АРКТИ, 2002. – 112 с.
19. Евладова Е.Б., Логинова Л.Г., Михайлова Н.Н. Дополнительное образование детей: Учеб. пособие для студ. учреждений сред. проф. образования. – М.: ВЛАДОС, 2002. – 352 с.
20. Золотарева А.В. Дополнительное образование детей: Теория и методика социально-педагогической деятельности. – Ярославль: Академия развития, 2004. – 304 с.
21. Нефедова, Л.А., Развитие ключевых компетенций в проектном обучении/Л.А. Нефедова, Н.М. Ухова//Школьные технологии.- 2006.-№4.-С.61-68.
22. Оценка эффективности реализации программ дополнительного образования детей: компетентностный подход. Методические рекомендации/Под редакцией проф. Н.Ф. Радионовой и к.п.н. М.Р. Катуновой. СПб: Издательство ГОУ «СПб ГДТЮ», 2005 г.
23. Педагог как практический психолог в системе дополнительного образования: Опыт работы курсов повышения квалификации специалистов УДОД/Авт.-сост. Даниленко И.В., Корпусенко Ю.В., Павлова Л.П. СПб: Издательство ГОУ «СПб ГДТЮ», 2006 г.
24. Пискунова Е.В. Современные ориентиры педагогической деятельности. Санкт-Петербург, 2004 г.
25. Соколова Н.А., Фуникова Н.И. Педагогика дополнительного образования детей: Учебное пособие по специальности 031300 «Социальная педагогика», специализация 031304 «Социально-педагогическая деятельность в учреждениях дополнительного образования»/Научн. ред. З.М. Большакова. – Челябинск: Изд-во ГОУ ВПО «ЧГПУ», 2004. – 278 с.